

Sören Norbys skånska uppror

I. Östersjöhandeln, Lübeck och Sören Norby¹

Den 11 mars 1525 avbröts förhandlingarna mellan Danmark och Hansan på slottet Segeberg i Holstein av en nyhet: Sören Norbys trupper hade landstigit i Skåne. Landstigningen blev upp-takten till en märklig resning mot Fredrik I och hans adelsregim. Herr Sören, som var Kristian II:s hövitsman på Gotland, anföll Skåne och Blekinge med hjälp av fartyg och landsknektar. Hans aktion ledde till att en oro bland befolkningen i Skåneland över-gick i öppet uppror.²

C. F. Allen såg Norbys anfall mot Skåne som ett led i en stor plan med syfte att störta Gustav Vasa. När herr Sören var färdig i Skåne, skulle han bryta in i Sydsverige och förena sig med Berend von Melen på Kalmar. Samtidigt skulle sturepartiets an-hängare höja upprorsfanan i Dalarna.³ Men förekomsten av en sådan plan är diskutabel. Dalaoroligheternas samband med Sö-ren Norby synes sålunda vara en agitatorisk konstruktion av

¹ Inledningskapitlet är ett sammandrag av s. 9–66 i förf:s lic.-avhandling »Sören Norby och östersjöpolitiken 1523–25», framlagd i Lund 1963.

² Det enda utförliga arbetet om upproret och dess förhistoria är fortfarande C. F. ALLEN, *De tre nordiske Rigers Historie* 4: 2 (1870), s. 57 ff., 347 ff.; 5 (1872), s. 1 ff. I övrigt hänvisas till: C. PALUDAN-MÜLLER, *De første Konger af den Oldenborgske Slægt* (1874), s. 481 ff.; D. SCHÄFER, *Geschichte von Dänemark IV* (1893), s. 49 ff.; W. KRUSE, *Lübeck und der Streit um Gotland 1523–1526*, 1–2, (*Hansische Geschichtsblätter* 1913–1915), passim; G. JOHANNESON, *Den skånska kyrkan och reformationen* (1947), s. 33 ff., 76 ff.; J. HVIDTFELDT i *Danmarks Historie* 5 (1963), s. 467 ff.

³ ALLEN 5, s. 146 f.

Gustav Vasa.⁴ Frågan är, om inte herr Sören angrep Skåne ur ett helt annat utgångsläge, som får förklaras med den politiska och ekonomiska situationen i Östersjöområdet som bakgrund.

1520-talets baltiska politik präglades av Hansans strävan att i konkurrens med Nederländerna vinna kontroll över östersjöhandeln. I april 1523 fördrevs Kristian II från sina nordiska riken, sedan Lübeck, som fruktade hans mot Nederländerna orienterade handelspolitik, givit upprorsrörelsen i Sverige och Danmark sitt stöd.

Gotland låg även efter segern 1523 utanför Lübecks maktsfär. Sören Norby höll ön för Kristian II:s räkning. Lybeckarna irriterades av hans kaparverksamhet och av det faktum, att Visborg kunde bli en utmärkt stödjepunkt, om Kristian försökte återtaga sina nordiska riken. Det blev en huvuduppgift för stadens politik att få bort Norby från Gotland.⁵

På olika vägar motarbetade Lübeck systematiskt herr Sören. Gotlandsamiralen hade svårigheter med att täcka sitt behov av livsmedel och krut. Genom kaperierna, vars omfattning f.ö. har överdrivits, fick han den ryska marknadens produkter: vax, hudar, pälsverk, talg. Dessa varor bytte Norby i Ordensstaten, särskilt i Königsberg, mot de varor han behövde. Under året 1524 lyckades Lübeck genomdriva, att den för Norby livsviktiga handeln mellan Ordensstaten och Gotland upphörde.

Nästa steg blev, att köpmannakretser i Travestaden förmådde Gustav Vasa till ett anfall mot Gotland. Då svenska trupper belägrade Visby i juni 1524, övergick Norby under medling av danska riksrådet till Fredrik I. Han fick Gotland som livstidsförläning.

Svenskarnas anfallslust dämpades, men vid ett möte i Malmö

---

⁴ Se R. STENSSON, Peder Jakobsson Sunnaväder (1947), s. 285 ff., 338 f.

⁵ ALLEN 3: 2, s. 291 ff.; 4: 2 passim; KRUSE 1, s. 337 ff.; R. HÄPKE, Die Regierung Karls V. und der europäische Norden (1914), s. 89 ff.; E. HILDEBRAND i Sveriges Historia 4 (1920), s. 34 ff.; G. VON PÖLNITZ, Fugger und Hanse (1953), s. 25 ff.; S. LUNDKVIST, Sverige och Nederländerna 1524-1534, Scandia 1961, s. 9 ff.

sensommaren 1524 utnyttjade Lübecks förhandlare motsättningarna mellan Danmark och Sverige. Danskarna fick Gotland genom lybeckarnas förmedling, mot att de förband sig till att avlägsna Norby från ön och placera honom på ett säkert ställe i Danmark. Detta var ett klart löftesbrott mot Norby. De danska riksråd, som hösten 1524 i Visby förhandlade med herr Sören för att förmå honom till att lämna Gotland, hemlighöll därför malmöbeslutet. Herr Sören anade oråd och vägrade att bege sig till Danmark. Då riksråden återvände hem medföljde i stället några representanter för Norbys krigsfolk, främst Detlev Sehested, till Gottorp. Där slöt de den 21/12 1524 ett avtal, enligt vilket Norby och hans styrkor skulle lämna Gotland senast den 26/3 1525.

Gottorpsavtalet kom aldrig att tillämpas. Herr Sören gjorde i november/december 1524 en total omsvängning i sin politik. Han påstod, att Gustav Vasa upplyst honom om danskarnas svek i Malmö. Han begärde hjälp hos Kristian II och återupptog kaperierna. Hittills hade orienteringen mot Danmark givit stadga åt hans politik, efter omsvängningen fick hans åtgärder en mera desperat prägel.

Nu sammanföll hans och Gustav Vasas intressen. Norby ville ha stöd av en fastlandsmakt för att lösa försörjningsproblemen, Gustav ville ha Gotland. Den svenske kungen, som efter malmömötet intagit en kylig hållning mot Lübeck, inledde i november 1524 förhandlingar med herr Sören. I februari 1525 strandade förhandlingarna. Tänkbart är, att Gustav oroats av herr Sörens giftermålsplaner beträffande Kristina Gyllenstierna. Kungen misstänkte, att fru Kristina deltog i sturepartiets konspirationer.

Herr Sörens politiska ställning var försvagad efter omsvängningen. Ifråga om försörjningen medförde kursförändringen en katastrof. På lybskt initiativ upprättades våren 1525 en verklig handelsblockad mot Gotland. I Lübeck började man dessutom planera en väpnad intervention mot ön.

Stämningen var dystert på Visborg. Då våren kom, räknade herr Sören med att lybeckarna skulle anfalla. Slottet var dåligt rustat för en belägring, det rådde brist på spannmål, öl, krut och kulor. I januari 1525 hade knektarna fyra månaders sold att fordra. De budbärare, som utsändes till Kristian II i Nederländerna, kom inte fram under vårens lopp. Kristians bud till Gotland fängslades i Lübeck. Herr Sören var politiskt och ekonomiskt isolerad, han övervägde att uppge slott och län.

Det var inte planer på ett stort anfall mot Sverige, som sen vintern 1525 sysselsatte herr Sören. Han hade genom Lübecks metodiska åtgärder drivits in i en vanskelig situation. En uppgörelse med Gustav Vasa hade kunnat lösa hans problem. Nu måste han finna nya utvägar; för att citera C. Paludan-Müller, han var »nødt til at foretage Et eller Andet af Betydenhed for at holde sin Krigsmagt sammen».⁶

II. Oron i Skåneland

I januari 1525 skrev herr Sören till Kristian II, att han underlåtit sig om stämningen i Danmark.¹ Källmaterialet pekar mot en bestämd del av landet. Roskildebiskopen visste, att Norbysänt hemligt bud till Skåne, för att borgare och bönder skulle gå honom tillhanda.² Ett par budbärare är kända. Niels Skåning besökte år 1524 eller våren 1525 sin hemprovins för att »förhöra vem som herr Sören var rättrådig eller ej».³ Hans Ander-

⁶ PALUDAN-MÜLLER, s. 498.

¹ Christiern II:s arkiv 3, utg. av N. J. EKDAHL, s. 827.

² Odaterad sedel, bilagd brev från Lage Urne till Åge Jepsen (Sparre), tryckt hos C. J. BRANDT, Om Lunde-Kanniken Christiern Pedersen etc. (1882), s. 164. För datering till tiden före upproret, se JOHANNESSEN, s. 364 not 72.

³ Odaterat meddelande från Otte Stigsen, Privatark., Anders Bentsen Bille, J, Danska Rigsarkivet (cit. DRA). – Meddelandet har formen av ett koncept skrivet i maj 1525 vid ett förhör med Norbys befälhavare Otte Stigsen i de skånska herrarnas läger utanför Landskrona. Se ALLEN 5, s. 345 f. not 10 och nedan, s. 257.

sen, som sedan sommaren 1524 tjänat Norby, hade umgåtts och underhandlat hemligt med allmogen i Skåne och Blekinge.⁴

Herr Sörens intresse för Skåne och Blekinge förklaras av de inre förhållandena där. Fredrik I:s trontillträde medförde ökad makt för den danska adeln. Särskilt i de skånska landskapen fick högadeln en stark ställning. Den främste i dess krets var riksmarsken Tyge Krabbe, förlänad med Hälsingborgs slott och län. Härunder låg åtta härader i norra Skåne, bl.a. de viktiga gränshäraderna Bjäre, Norra Åsbo och Göinge. Skånelandskapens övriga härader låg under ärkesätet eller var bortförlänade till medlemmar av högadeln i Skåne. Adel och kyrka disponerade över eller ägde större delen av Skånes jord och samarbetade politiskt och ekonomiskt. Sedan år 1523 var Åge Jepsen (Sparre) utvald ärkebiskop, han och flera av hans främsta medhjälpare tillhörde högadeln. Borgerskap och bönder fick sitta emellan, då adel och kyrka gemensamt utvidgade sitt inflytande över näringsliv och förvaltning.⁵

Stämningen var irriterad bland allmogen i de skånska landskapen under 1520-talets första år. Beträffande orons orsaker och utbredning fastslog C. F. Allen, att norra Skåne var oroligt hösten 1523 beroende på att de styrande oväntat dragit in klippingmyntet och lagt en extra pålaga, »silverskatten», på allmogen. Oron i Skåne tog fart, efter det att sommaren 1524 en ny extraskatt, »kongeskatten», skrivits ut.⁶ G. Johannesson framhävde, att bönderna i norra Skåne gaddade sig samman vid flera tillfällen. De ytligt liggande orsakerna var bl.a. nya skatter och indragning av klippingmyntet. En djupare liggande orsak torde vara att söka i bondeståndets pauperisering under trycket av kronans och adelns växande pålagor.⁷

⁴ Christiern II:s arkiv 3, s. 1096 f.

⁵ JOHANNESSEN, s. 23 f., 65 ff., 76 ff., 88 ff.; E. ARUP, Danmarks Historie 2 (1932), s. 415 ff.; KR. ERSLEV, Danmarks Len og Lensmænd etc. (1879), s. 1 ff.

⁶ ALLEN 4:2, s. 75 f., 348 ff.; 5, s. 7 ff.

⁷ JOHANNESSEN, s. 33 med s. 363 not 51. Där heter det, att en undersökning av

En genomgång av källmaterialet bekräftar i stort sett dessa resultat. Redan under Kristian II:s regering, i mars 1523, samlades blekingeallmogen på landstinget i Hjortsberga och beslöt att draga till Villands härad i nordöstra Skåne. Länsmannen på Sölvesborg ansåg, att missnöje med Kristian II:s lagstiftning förorsakat jäsning i sinnena.⁸

Hösten 1523 utbröt oroligheter bland bönderna i Hälsingborgs län. De skånska riksråden uppgav, att några härader hade del i uppresningen, som snart avstannade. Man hade svårigheter med att få in skatten, endast ett fåtal härader hade »låtit sig skriva».⁹ Skattevägran fortsatte, våren 1524 hade 12–13 härader inte betalt skatt.¹⁰

Den skatt som omtalas är den s.k. silverskatten, för Skånes del utskriven den 7/9 1523. Grupper om fyra bönder skulle tillsammans betala 4 lod silver.¹¹ Två månader efter det att skatten pålagts, hade endast ett fåtal härader »låtit sig skriva», dvs. blivit indelade i grupper.

Sensommaren 1524 blossade oroligheterna upp på nytt. En rapport daterad 10/8 1524 från några lybska sändebud i Köpenhamn berättade, att bönderna i tre kyrkssocknar («carspel») i Skåne vid gränsen till Sverige hade gaddat sig samman i en skog. De tog med sig en skrivare. Från varje socken valdes fem man, av dessa valdes en till »kung» och de återstående 14 till rådgivare och »drabanter». Några av adeln fick reda på detta och

---

dessa problem torde ha små utsikter att leda till säkra resultat, beroende på brister i jordeboksmaterialet och avsaknad av en pålitlig prisstatistik.

⁸ Åge Brahe till Kristian II, Tosterup 22/3 1523, Christiern II:s arkiv 2, s. 367 ff. – Kristian II:s lag inskränkte bl.a. självägarnas rätt att bruka sin skog. Se ALLEN 4: 1, s. 63.

⁹ Fredrik I till inbyggarna i Hälsingborgs län, 25/8 och 30/8 1523, avskr., D.K., B 9, DRA; Åge Jepsen (Sparre) och tre andra skånska riksråd till riksråden i lägret vid Köpenhamn, Lund 30/11 1523, Forskelltigt vedr. Rigsråd og Stænder, papir, DRA.

¹⁰ Tyge Krabbe till Fredrik I, Hälsingborg 28/3 1524, D.K., B 38 c, DRA.

¹¹ ALLEN 4: 2, s. 69 ff.

grep omkring den 30 juli »kungen» och två av »drabanterna». Tio dagar senare satt de gripna i tornet i Köpenhamn.¹² En av Kristian II:s anhängare, kaniken Christiern Pedersen, skrev samtidigt om de skånska böndernas upproriskhet mot adeln, de ville inte ge kungen skatt. De adliga vågade inte möta till ting, enär bönderna kom dit väpnade med bössor och stenslungor.¹³

Tyge Krabbe fick i december 1524 en fännika knektar till Skåne för att hålla räfst med de gensträviga undersåtarna.¹⁴ Strax efter nyår 1525 gick rykten i Lübeck, att bönderna i Skåne och Blekinge var »helt upproriska».¹⁵

En skrivelse från de skånska herrarna till allmogen i Sydöstsåne gav besked om vad som hänt. Några härader i Skåne hade rest sig mot Fredrik I, jagat hans skrivare från tinget, slagit ihjäl den utvalde ärkebiskopens tjänare och fogde samt nekat att betala skatt. De ville dra med sig andra härader i förbund och upplopp. Eftersom kungen sänt krigsfolk till Skåne för att straffa de upproriska, borde allmogen låta sig skriva i mantal, när bud kom. »Sätt inte Edra hustrurs och barns välfärd på spel för 24 skillingars skull», manade riksråden.¹⁶

De 24 skillingarna identifierar skatten som »kongeskatten», en ny extra påлага, beviljad 21/7 1524. En grupp om 20 bönder skulle skatta 30 mark, dvs. i genomsnitt 24 skillingar per bonde. Inom gruppen skulle var och en betala efter principen, att den rike hjälper den fattige. Mantalslistor över grupperna skulle upprättas.¹⁷

¹² Hanserecesse (cit. HR) III: 8, s. 850.

¹³ Christiern II:s arkiv 2, s. 758 ff.

¹⁴ Instruktion för Anders Bille, 2/12 1524, Privatark. Anders Bentsen Bille, Aa 1, DRA.

¹⁵ HR III: 9, s. 7.

¹⁶ Åge Jepsen (Sparre), Tyge Krabbe och sju andra skånska riksråd till allmogen i Ingelstads och Järrestads härader, Malmö 8/1 1525, Privatark. Mogens Gyldenstjerne, F, DRA. – I Kristian II:s omgivning spreds överdrivna uppgifter om oroligheterna i Skåne. Christiern II:s arkiv 3, s. 804, 848.

¹⁷ ALLEN 4: 2, s. 358 ff.

Källornas uppgifter om de direkta orsakerna till uppresningarna är entydiga, allmogen ville inte skriva sig i grupper för att betala de tyngande extraskatterna. En lika klar bild av missnöjets geografiska utbredning får man däremot inte.

Såväl 1523 som 1524 hette det, att endast några härader var upproriska. Den lybska rapporten, som inte beaktats i litteraturen, utpekade tre gränsocknar i Skåne som oroshärdar år 1524. Tydligt hade oron en relativt begränsad utbredning inom de skogiga gränsbygderna i Skåne. Oroligheter inberättades även från Blekinge våren 1523 och nyåret 1525.

Olust inför de styrandes skattepolitik var märkbar i stora delar av Danmark.¹⁸ Varför tog sig missnöjet våldsamma uttryck just i gränsbygderna? En undersökning av L.-O. Larsson rörande Dackefejdens utbredning och orsaker kan här dragas in i diskussionen. Hans undersökningsområde, med Varend som centrum, gränsar till Skånes och Blekinges skogsbygder. De geografiska betingelserna på båda sidor av gränsen är likartade.

Upprorsrörelsen 1542–1543 vann starkast gensvar hos den fattiga jordbruksbefolkningen inom de typiska skogsbygderna. Bönderna i mera utpräglade jordbruksbygder stod påfallande passiva.¹⁹ Den väsentligaste orsaken till Dackefejden tycks ha varit det ökade skattetrycket åren före resningen, liksom ökat fiskaliskt tryck från frälset. De ekonomiskt svagare gårdarna och torpen i skogsbygderna drabbades hårdast av de höjda pålagorna.²⁰

Det är tydligt, att oroligheterna i Skåne 1523–1524 och i Småland 1542–1543 följde likartade mönster ifråga om lokal utbredning och utlösande orsaker. Det kamerala materialet från den danska sidan av gränsen medger inte en mera djupgående analys av skogsbygdernas ekonomiska förhållanden jämförda med slätt-

---

¹⁸ ALLEN 4: 2, s. 347 ff.; 5, s. 7.

¹⁹ L.-O. LARSSON, *Det medeltida Varend* (1964), s. 337, 342 f.

²⁰ *Ibid.*, s. 339 f., 348.

bygdernas. Rimligtvis bör även på den skånska sidan av gränsen skogsbönderna haft större svårigheter med att betala extraskattorna, än slättbönderna hade.

Skånelands gränsallmoge samverkade med befolkningen på den andra sidan av gränsen. År 1505 lovade göingarna och blekingborna sina svenska grannar, att en rotemästare och en fjärdingsman skulle svara för att bönderna var väl rustade.²¹ De svenska krigstågen mot Skåne och Blekinge i början av år 1523 måste ha påverkat beredskapen. Gustav Vasas expansionsförsök mot de skånska landskapen medförde dessutom, att gränsbönderna drogs in i det politiska spelet och blev medvetna om sitt värde.²² Här, i det danska väldets utkanter, stod befolkningen relativt självständig gentemot centralmakten. Då Fredrik I hylldes på Skånes landsting i juli 1523, tackade han betecknande nog särskilt bönderna i Göinge härad, för att deras fullmäktige varit närvarande. För detta fick häradet privilegier, bl.a. slapp en bondes änka att betala de 30 skillingar, som förut varit bruk, då en bonde dog.²³

Mot bakgrunden av förhållandena ute i Europa kan denna notis ha intresse. Under senmedeltiden spred sig en äldre typ av bondeuppror österut från England och Frankrike. De första årtiondena av 1500-talet hade sådana uppror för »das gute alte Recht» nått Sydtyskland och Österrike. Bönderna reste sig som protest mot nya pålagor och lagbestämmelser, vilka begränsade deras frihet. Inskränkningar i rätten att bruka skogar och allmänningar, liksom tvister om avgifterna vid dödsfall, ledde till upplöpp.²⁴

Fredrik I:s givmildhet mot Göinge tyder på att avgifterna vid

---

²¹ HSH 20, s. 293 ff. Se även L.-O. LARSSON, s. 199 ff.

²² Se diskussionen mellan F. LINDBERG och R. BERGSTRÖM i HT 1928, 1937, 1938, 1939 och 1942.

²³ Kong Frederik den Førstes danske Registranter (cit. FIR), utg. av KR. ERSLEV och W. MÖLLERUP, s. 12 f.

²⁴ G. FRANZ, Der deutsche Bauernkrieg I (1933), s. 6 ff., 23 ff., 134 ff.

dödsfall väckt diskussion. Detta förhållande, liksom blekingarnas reaktion våren 1523 mot Kristian II:s landslag samt protesterna åren 1523 och 1524 mot de extra pålagorna, uppvisar beröringspunkter med kampen för »das gute alte Recht».²⁵

De senare tyska bondeupproren, som nådde sin höjdpunkt i april och maj 1525, var strider för »das göttliche Recht», som hämtade impulser ur reformatoriska tankegångar.²⁶ Sådana motiv kan inte spåras i Skåne. Den reformatoriska rörelsen spred sig från städerna i västra delen av provinsen, oroligheterna bland allmogen hade sitt centrum i nordöst. Därför torde det inte ha funnits något samband mellan de tyska och de danska resningarna, trots att de tidsmässigt sammanföll.²⁷ Det får betraktas som en tillfällighet, att Sören Norby gjorde sin revolt just vid den tidpunkt, då de tyska bondekrigen kulminerade.

Missnöjet i Skåneland hade vid nyåret 1525 bara tagit sig sedvanliga uttryck, skattevägran och fogdedrån. Tyge Krabbe straffade bönderna. Oron dämpades, men under ytan jäste det.²⁸ Detta kände Sören Norby till, han sände sina kunskapare till Skåne och Blekinge. Då han till sist beslöt att rikta ett angrepp mot Danmark, valde han Sölvesborg och Åhus som anfallsmål. Städerna var centralorter för Nordöstkåne och angränsande delar av Blekinge, områden där herr Sören trodde sig kunna påräkna stöd av befolkningen.

---

²⁵ JOHANNESSEN (s. 81 ff.) har påpekat likheten mellan oron i Skåne och striden för »das gute alte Recht». Han menade, att bönderna kämpade för den tingens ordning, som rådde under Kristian II. Detta kan inte med säkerhet avgöras. De notiser, som omtalar skåningarnas sympatier för Kristian II, härrör från Kristian själv eller från hans omgivning. Se t.ex. Christiern II:s arkiv 2 och 3, s. 758 ff., 776, 848, 885, 905.

²⁶ FRANZ I, s. 134 ff.

²⁷ FRANZ I, s. 393; JOHANNESSEN, s. 82.

²⁸ HSH 14, s. 25; Diplomatarium Norvegicum 7, s. 621. – Jfr ALLEN 4: 2, s. 348 f.; 5, s. 8 f.

III. Otte Stigsen och Sören Norby anfaller Skåneland

I

I februari 1525 avseglade helt överraskande Sören Norbys underbefälhavare Otte Stigsen (Hvide) från Gotland med en del av herr Sörens knektar.¹ Stigsen landsteg på Listerlandet och intog Sölvesborg.² Slottsbefälhavaren Åge Brahe mottog honom med misstänkt vänlighet. Herr Åge och hans maka fördes till Gotland.³ Därefter anföll Stigsen Åhus stad och fasta slott. Befälhavaren på slottet, Per Knudsen, uppgav det utan strid. Senare anklagades han av danskarna för förräderi.⁴

Efter ankomsten till Åhus mottog Stigsen ett bud med en göingebonde. Budet kom från Niels Brahe till Vanås, en av Skånes rikaste adelsmän. Niels Brahe erbjöd sig att resa hela Göinge härad åt Norby.⁵ Stigsen svarade, att Niels Brahe skulle sitta stilla, tills herr Sören själv kom till Skåne.⁶ Stigsens expedition var första etappen i en större landstigningsoperation. Därför var tiden inte mogen för en allmän resning av befolkningen. Ännu den 30 mars kunde Tyge Krabbe uppmana Fredrik I att sända

---

¹ Den 11/3 var landstigningen i Skåne känd i Holstein. HR III: 9, s. 36 – Enligt Johann Petersens holsteinska krönika kom anfallet som en överraskning för Norbys egen förhandlare Detlev Sehested. Då denne återkom med Gottorpsavtalet av den 21/12 1524, hade Norby till Detlevs harm sina skepp redo för ett anfall mot Skåne. JOHANN PETERSEN, *Chronica oder Zeitbuch der Lande zu Holsten etc.* 4 (1599), s. 172 (cit. *Chronica*). – Om *Chronicas* källvärde se nedan, s. 253 not 22.

² GR 1525, s. 59. – Jfr ALLEN 5, s. 15; JOHANNESSEN, s. 34.

³ HSH 14, s. 25 f.; GR 1525, s. 47. – Herr Åge gav Otte Stigsen ett guldspänne, innan Stigsen i vagn for från Sölvesborg. Odat. meddelande från Otte Stigsen, Privatark. Anders Bentsen Bille J, DRA.

⁴ FIR, s. 94.

⁵ En dom emot Niels Brahe 17/8 1525, FIR, s. 72 ff. Här refereras vittnesmål av Axel Brahe, bonden Jens Andersen i Hanaskog, Otte Stigsen och Tyge Krabbe rörande Niels Brahes uppträdande under upproret. ALLEN (5, s. 350 not 53) omnämner detta betydelsefulla aktstycke, men utnyttjar det inte.

⁶ Föregående not och Mourids Jepsen (Sparre) till Fredrik I, 12/6 1525, D.K., B 38 c, DRA.

ett öppet brev till bönderna i Göinge och tacka dem, för att de »stå fast som dannemän».⁷

I stället för att resa allmogen vidtog Stigsen andra åtgärder efter landstigningen. Dessa åtgärder synas i hög grad ha bestämt forskningens och eftervärldens totalsyn på den skånska fejden. En granskning av källorna till dessa aktioner bör därför göras, innan skildringen föres vidare.

Den 15 mars skrev biskop Brask till Ture Jönsson (Tre Rosor) från Linköping. Han omtalade som nyheter om Norby och hans krigsfolk, att »Sölvesborg, Åhus, Lillö och många flera herrgårdar säges han ha hemsökt».⁸ Redan tidigt i mars hade således herrgårdar anfallits av Norbys folk, bland dessa Lillö. Brasks notis kan sammanställas med uppgifter i ett brev från de skånska rådsherrarna till kung Fredrik två månader senare. Kungen hade frågat, vilka adelsmän, som lidit största skadan under kriget. Svaret löd: »Både Claus Billes gård är avbränd och borttaget vad han hade och en herr Axel Brahes gård och de andra rövade. Och en herr Predbjörns gård är också bränd. Och herr Jacob Trolles gård Lillö är bränd och han gav dem brandskatt för (den) och sedan brände de ner den. Och Gladsax, Eder Nådes gård, som Knud Bille haver av Eders Nåde, är bränd och rövad. Mourids Olufsens gård är också rövad, Claus Podebusks gård är också bränd. Med få ord, alla goda mäns (dvs. adelsmäns) gårdar här i landet är brända och rövade undantaget Häckeberga och Glimminge och den förrädaren Niels Brahes gård.»⁹

⁷ Tyge Krabbe till Fredrik I, Åhuslägret 30/3 1525, A. HEISE, Familien Rosenkrantz's Historie 2 (1882), Diplomatariet s. 64. Enligt en lapp, bifogad herr Tyges brev (D.K., B 38 c, DRA), utgick en sådan skrivelse.

⁸ HSH 14, s. 26. – C. F. Allen har inte utnyttjat biskop Brasks korrespondens rörande upproret i Skåne.

⁹ Riksråden Tyge Krabbe, Henrik Krummedige, Axel Brahe, Anders Bille, Holger Gregersen (Ulfstand), Otte Holgersen (Rosenkrantz), Oluf Nielsen (Rosenkrantz) och Knud Bille till Fredrik I, Lägre framför Landskrona 9/6 1525, D.K., B 38 c, DRA. Brevet är delvis tryckt hos HEISE 2, Dipl. s. 67.

Det går att erhålla en uppfattning om vilka gårdar som åsyftades. Herr Predbjörn Podebusk ägde vid denna tid bara en större gård i Skåne, Karsholm i Villands härad.¹⁰ Joakim Trolles Lillö i Gärdhs härad nämnes även i Brasks brev av den 15/3. Hösten 1525 klagade dessutom herr Joakim över att Sören Norby låtit plundra och bränna hans gård.¹¹ Mitt emellan Karsholm och Lillö ligger Råbelöv, som ägdes av Claus Bille, och som torde vara hans i riksrådsbrevet nämnda gård.¹² Axel Brahe hade enligt brevet fått en gård bränd och andra plundrade. Han skrev sig till Krageholm i Herrestads härad, men ägde också Tunbyholm och Hammar i Ingelstads respektive Gärdhs härad.¹³ Senare omtalade herr Axel, att han erbjudits friköpa någon eller några gårdar från Norbys folk, men vägrat.¹⁴ Till de återstående gårdarna i riksrådsbrevet blir det anledning att återkomma.

Med relativt stor sannolikhet kan fyra av de i riksrådsbrevet uppräknade egendomarna, Lillö, Karsholm, Råbelöv och Hammar, påvisas inom ett avgränsat område. Detta begränsas av Sölvesborg–Ivösjön–Råbelövssjön–Araslövssjön–Åhus, gårdarna ligger på näsen mellan sjöarna. Till dessa gårdar kan fogas Ljungby (nuv. Trolle-Ljungby), som före den 30/3 intagits av Stigsens folk.¹⁵

Starka skäl talar för att dessa gårdar bränts eller plundrats i ett sammanhang. Tyge Krabbe omtalade 30/3, att inne i Åhus

¹⁰ Gården förvärvades omkring år 1513. Dansk biografisk Leksikon (cit. DBL) 18, s. 438.

¹¹ GR 1525, s. 284 f.

¹² I Skåne ägde Claus Bille Lynsgård (vid nuvarande Billesholm) och Råbelöv. Danmarks Adels Årbog (cit. DAA) 7, s. 86; W. MOLLERUP, Bille-Ættens Historie 1 (1893), s. 766. – MOLLERUP (1, s. 544) antager, att det var Lynsgård som brändes.

¹³ DAA 5, s. 101.

¹⁴ FIR, s. 73.

¹⁵ Tyge Krabbe till Fredrik I, 30/3 1525, HEISE 2, Dipl. s. 63. – Namnet återges som »Tynebye». Originallet (D.K., B 38 c, DRA), har »Lynebye». Enl. A. HUITFELDT, Danmarckis Rîgis Krønîcke II (1652), s. 1283, brände Otte Stîgsen ned Ljungby.

befann sig 250 bönder, »som var med och brände dessa goda mäns gårdar».¹⁶ Dessutom vet vi, att Lillö och flera andra herrgårdar anfallits före o. 10/3.¹⁷ Tydligen hade Otte Stigsens knektar med hjälp av ett mindre antal bönder planmässigt plundrat och nedbränt herrgårdarna vid sjösystemen i nordöstra Skåne. Brandskattning och möjligen även furnering låg bakom dessa åtgärder. Herrgårdarna kunde dessutom bli stödjepunkter vid ett eventuellt angrepp från Västskåne eller Sverige mot det nyupprättade brohuvudet Åhus-Sölvesborg.

Stigsens anfall mot herrgårdarna gjordes första veckan i mars. Redan andra veckan i mars var nämligen de skånska herrarna redo till motattack. Riksmarsken Tyge Krabbe förfogade över två fännikor landsknektar om tillsammans 700 man. Med dessa, plus ett ryttaruppbåd ur den skånska adeln om 250 ryttare, »både ont och gott», drog han mot Åhus. 300 borgare och köpstadsmän ingick i hans styrkor. Omkring den 9 mars började han belägra Åhus, där Stigsen förskansat sig.

Staden och slottet försvarades enligt herr Tyges uppfattning av 600 knektar, 250 bönder och stadens borgare. De senare uppgav han till 500 stycken, en hög siffra. Man såg tiden an, båda parterna väntade förstärkningar.

I lägret samlades den skånska högadeln. Förutom herr Tyge nämndes särskilt Axel Brahe, Holger Gregersen (Ulfstand), Claus och Knud Bille samt Henrik Krummedige. Bud avgick till Gustav Vasa, med bön om hjälp. Länsmannen på Köpenhamn, Mourids Jepsen (Sparre), och den själländska adeln fick uppmaning att sända ryttare, artilleri och framför allt en jakt och ett segelskepp. Norbys folk disponerade nämligen över en jakt, som

---

¹⁶ Tyge Krabbes brev, se föreg. not. – En förlopen munk deltog, då Claus Billes gård och andra gårdar brändes. Han greps senare tillsammans med Otte Stigsen och bör ha tillhört hans stab. Riksråden i Skåne till Fredrik I, 9/6 1525, D.K., B 38 c, DRA.

¹⁷ HSH 14, s. 26. Uppgiften hade nått Linköping 15/3.

dagligen hämtade förnödenheter från Blekinge. Det enda man fick från Själland var några kanoner. Herr Tyge led brist på proviant. »Vi må äta kött som andra hundar», klagade han, det var annars fastetid. Tidens vanliga penningbrist gjorde sig märkbar, de dagar knektarna skulle ha sold motsågs med oro. Inne i Åhus väntade Stigsen på förstärkningar från Gotland, 600–800 knektar och 150 ryttare, trodde herr Tyge. Rykten om en planerad landstigning av kung Kristian vid Öresundskusten ökade missstämningen.¹⁸

Enligt Skibykrönikan gjorde Claus Bille en straffexpedition med den ena knektfännikan mot några bönder, som från skogarna runt Åhus irriterade belägringsstyrkorna. Claus Bille tappade kontrollen över knektarna. De drog in i Sölvesborg och plundrade och dödade borgare i staden. Uppgiften kan inte kontrolleras, men krönikans datumangivelse, den 11 mars, stämmer med upprorets dokumenterade kronologi.¹⁹

Helt säkerställd är däremot en expedition, som Stigsens trupper gjorde från Åhus. Omkring den 23 mars avseglade de med jakten och två eller tre båtar och brände kungsgården Glad sax. Läntagarens, Knud Bille, hustru greps och fördes till Åhus. Herr Tyge, som rapporterade detta, tillade, att om man haft en jakt och ett segelskepp »då hade detta varit gjort och annat mera med».²⁰

Uttrycket kan antyda, att de belägrade företagit andra, liknande landstigningar i fiendens rygg. De var angelägna om att

---

¹⁸ Tyge Krabbe till Fredrik I 30/3 1525, HEISE 2, Dipl. s. 62 ff. – Om adeln vid Åhus, GR 1525, s. 59.

¹⁹ Chronicon Skibyense. Skrifter af PAULUS HELIE VI, s. 102 f. – Denna episod undantagen ger Skibykrönikan få fakta utöver urkunderna om skånska upproret. En granskning av dess komplicerade källproblem har därför inte ansetts behövlig. Se för Skibykrönikan K. VALKNER, Paulus Helie og Christiern II (1963), s. 98 ff., med där citerad litteratur.

²⁰ Tyge Krabbe till Fredrik I 30/3 1525, HEISE 2, Dipl. s. 64. – Om Gladsax förstöring, se också ett brev, Knud Bille till Sofie Krummedige 29/8 1528, Mollerup 1, s. 503.

oroa adelsstyrkorna så mycket som möjligt. Flera av de skövlade gårdar, som omnämns i riksrådsbrevet 9/6 passar in i ett sådant sammanhang. Axel Brahes Tunbyholm låg alldeles i närheten av det nedbrända Gladsax. Hans huvudgård Krageholm var också belägen i Sydöstskåne. I brevet omtalas att Mourids Olufsens gård plundrats. Mourids Olufsen (Krognos) ägde vid denna tid bara en större gård, Bollerup, belägen mellan Gladsax och Krageholm.²¹ Krageholm, Bollerup och Tunbyholm hade ett utsatt läge, en mil eller mindre från kusten.²² Det är därför möjligt, att dessa gårdar anfallits på samma sätt som Gladsax, genom strandhugg av Stigsens folk från Åhus.

Den tidigare forskningen hade en helt annan åsikt om adelsgårdarnas förstöring än den, de ovan anförda källställena ger vid handen. C. F. Allen skrev: »Saasnat Søren Norby begyndte at faae Fremgang lagde de skaanske Bønder deres vilde Had for Dagen mod Adelen. De droge omkring i store Skarer, mættende deres Forbittrelse mod deres forrige Herrer ved at ødelægge Alt, hvad der tilhørte dem. Rundt omkring i Landet lyste Luerne fra de brændende Adelsborge, der sank i Gruus under Bøndernes Jubel.» Paludan-Müller hade liknande synpunkter: »Denne Bondeopstand i Skaane betegnedes ved Rov og Brand. En Mængde af Adelens Gaarde plyndredes og gik op i Luer; de skaanske Bønder gave ikke deres Standsfæller i Tydskland Noget efter i raa Voldsomhed.»²³

Denna uppfattning kan inte upprätthållas. De flesta adelsgårdarna torde ha skövlats av Otte Stigsens knektar i fejdens inledande skede. Detta skedde antingen, då man plundrade och samlade in förråd inom ett brohuvud kring Åhus och Sølvesborg,

---

²¹ DBL 13, s. 364 f. – Om plundringen av Bollerup, se LAURITZ WEIBULL i HT f. Skåneland 7, s. 169 f.

²² A. STILLE, Skånska borgars och herresätens läge, HT f. Skåneland 7, s. 54 f.

²³ ALLEN 5, s. 19; PALUDAN-MÜLLER, s. 499. – Denna uppfattning återkommer i senare litteratur, jfr MOLLERUP 1, s. 518; Historikergruppen: Danmarks Historie 1 (1950), s. 244; J. HVIDTFELDT i Danmarks Historie 5 (1963), s. 469.

eller i samband med landstigningsoperationer från det belägrade Åhus.

Man bör inte utan vidare acceptera slutorden i riksrådets brev den 9/6, att alla adelsmäns gårdar brändes och plundrades utom Hækkeberga, Glimminge och Niels Brahes gård. Denna avundande fras är uppenbart överdriven. Brevet innehåller en bön om förstärkningar, riksråden var därför angelägna om att förstora förlusterna. Endast två övergrepp mot adelsgårdar kan påvisas utöver uppräknigen i riksrådsbrevet, erövringen av Ljungby och en plundring av Ellinge.²⁴ Flera av de uppräknade övergreppen kan däremot beläggas i andra källor än riksrådets brev. Detta tyder på att riksrådets uppräknig av adelns förluster var så gott som fullständig.

Under detta skede var Göinge lugnt. Endast mindre bondeskaror i Åhustrakten var i rörelse. Dessa bönder var visserligen med vid skövlingarna i Nordöstkåne, men planläggning och ledning kom från Stigsen och hans folk. Bara två anfall mot adelsgårdar kan ej hänföras till detta skede, nedbrännandet av Claus Podebusks gård och den i en annan källa än riksrådsbrevet omtalade plundringen av Ellinge.²⁵ Alla andra kända bränder och plundringar synas ha ägt rum, innan bönderna rest sig på allvar.

Böndernas i citaten omtalade råa våldsamhet och vilda hat mot sina adliga herrar kan inte heller beläggas i det bevarade källmaterialet. Inget enda exempel på att bönderna begick övervåld mot adliga personer kan uppletas. I början av maj, då upproret i stort sett rasat ut, kunde Fredrik I sammanfatta skadegörelsen i Skåne med orden: »Det är ynkligt att höra, deras husfruar fångna och bortförda, många goda mäns hus och gårdar förhärjade och förbrända.»²⁶ Det var Åge Brahes och Knud Bil-

---

²⁴ Om Ellinge se nedan, s. 240 f.

²⁵ Claus Podebusk ägde i Skåne Krapperup och Markie (Luggude resp. Skytts härader). DBL 18, s. 435.

²⁶ Nye Danske Magazin 5, s. 33.

les fruar som åsyftades, men det var Otte Stigsen och hans knektar, inte bönderna, som begått övergreppen.

De bönder, som slöt sig till Sören Norby, eftersträvade en återgång till äldre förhållanden. De hade då inget intresse av att alltför mycket stöta sig med de adliga herrarna. Skåne förskönades i stor utsträckning från de excesser, som förekom under de religiöst färgade tyska upproren.

2

Sedan Otte Stigsen landsatt sina styrkor, återsände han Norbys flotta till Gotland. Endast en jakt blev kvar i Skåne.²⁷ Av transporttekniska skäl måste Norby dela upp sin expedition på två omgångar.²⁸ Hans fartyg kunde inte på en gång överskeppa drygt 1000 knektar och 200 ryttare till fastlandet.²⁹

Innan Norby själv avseglade, gjorde han ett sista försök att få understöd. Den 11/3 1525 skrev han till Danzig och anhöll om livsmedel, öl, krut och bly, som kunde levereras till Gotland, Skåne eller Blekinge. Som ersättning utlovade han brev och sigill på Danzigs rätt till sillfisket vid Falsterbo »varifrån lybeckarna undanträngt Eder mot Gud, ära och rätt».³⁰ Vid denna tid pågick en tvist mellan Lübeck och Danzig om »die Vitten», dvs. rensnings- och försäljningsplatserna vid Falsterbo.³¹ Slutorden i brevet var avsedda att blåsa liv i den latent motståndningen mellan de båda städerna. Något resultat av denna framstöt kan inte spåras.

²⁷ Tyge Krabbe till Fredrik I, 30/3 1525, HEISE 2, Dipl. s. 63.

²⁸ Ett stort dåtida skepp kunde transportera 100 till 150 knektar. Se tab. hos K. FORSTREUTER, Beiträge zur preussischen Geschichte etc. (1960), s. 122.

²⁹ Norby uppgav i januari 1525 sina styrkor till 1500 knektar och 200 ryttare. Christiern II:s arkiv 3, s. 829.

³⁰ Sören Norby till Danzig, Visborg 11/3 1525, 300 D/14, Wojewódzkie Archiwum Pánstwowe, Danzig. Regest i HR III: 9, s. 32. – Norby titulerade sig: »Hauptman auf Gotlandt Suelssburyk inn Bleychingen Ahusen vnd szo got wil vbir alle Schonen».

³¹ HR III: 8, s. 880 f.; HR III: 9, s. 166, 241.

I brevet till Danzig den 11/3 framhävde Norby, att han med Guds vilja blivit kung Kristians »Oberregent» och hövitsman i Blekinge och Skåne. Ingenting tyder på annat, än att han syftade till att återinsätta sin fördrivne herre. Han anföll de skånska landskapen i Kristian II:s namn, och kungen synes också vid något tidigare tillfälle ha uppmanat Norby till ett sådant företag.³² Däremot var det herr Sören själv, som fattade det avgörande beslutet. Då Kristian i maj fick kunskap om landstigningen, skrev han till herr Sören i ordalag, som visar, att han inte var beredd på företaget eller i förväg visste om det.³³

Juridiskt sett menade Norby, att han var i sin goda rätt, då han angrep Skåne. Några månader efter angreppet förklarade han, att han »som det tillkom en ridderlig ärlig krigsman, med väpnad hand dragit in i fiendelandet».³⁴ Uttalandet torde åter spegla den tyskpåverkade motståndsrätt, som sedan 1483 intagits i de danska kungarnas handfästningar. År 1523 hette det, att om inte kungen höll sina förpliktelser, skulle undersåtarna inte vara honom skyldiga huldskap och tro tjänst.³⁵ Genom sitt löftesbrott vid förhandlingarna i Malmö hade Fredrik I givit Norby en möjlighet att tillämpa motståndsrätten.

I slutet av mars eller en av de första dagarna i april lämnade herr Sören Gotland. Tolv skepp seglade genom Kalmarsund mot Sölvesborg och Åhus.³⁶ På Visborg kvarlämnade han en mindre besättning under befäl av Otte Andersen (Ulfeld).³⁷

³² Sören Norby till Kristian II, 10/8 1525, Christiern II:s arkiv 3, s. 944 ff. Det finns ingen anledning att betvivla brevetts äkthet. Se ALLEN 5, s. 65.

³³ Christiern II:s arkiv 3, s. 906 ff. – Jfr HR III: 9, s. 157 om rykten, att Kristian var upprörd över att Norby dragit till Skåne utan order.

³⁴ HR III: 9, s. 363.

³⁵ Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv 2, utg. av C. F. WEGENER, s. 79; P. J. JØRGENSEN, Dansk Retshistorie, 2. Udg. (1947), s. 317 f.

³⁶ Hans Brask till Ture Jönsson, Noor 12/4 1525, HSH 14, s. 45. Brask hade samma dag fått brev om händelsen. – Den 30/3 hade Norby inte anlänt till Skåneland. HEISE 2, Dipl. s. 62 ff.

³⁷ HR III: 9, s. 63, 118 not 1.

Expeditionen landsteg på Listerlandet, och Norby tog sitt högkvarter i Sölvesborg. Han sökte omedelbart anknäytning till de missnöjda elementen i Blekinge och Skåne. Bud avgick till Niels Brahe på Vanås i Göinge, att han skulle infinna sig i Sölvesborg. Niels begärde då lejd hos Norby.³⁸

Dessutom försökte herr Sören förmå allmogen till resning. Uppgifter om denna betydelsefulla åtgärd finns i en anteckning i biskop Brasks registratur. Den lyder: »Item fick min herre brev och tidende annandag påsk (17/4) nedan av landet att Severin tingade med allmogen på Hjortsberga landsting i Blekinge och gingo där honom till handa blekingesfara och listerbo på konung Cristierns vägnar. Och klocka Odensdag (12/4) läses hans öppna brev i Göinge härad och häraderna däromkring, att alla skola vara honom följaktiga till Lunds landsting med de andra, eller han vill straffa dem utan nåd.»³⁹ Av skrivelsen framgår, att allmogen i Blekinge och Lister slutit upp på Norbys sida. Formuleringen i uppropet till Göinge och häraderna däromkring antyder, att han räknade med anslutning även där.

Efter landstigningen avsände herr Sören också ett bud till Kristian II. Budbäraren anlände omkring den 10 maj till konungen, som vistades i Lier nära Bryssel.⁴⁰ Förhoppningarna om understöd från Kristian gäckades. Kungen vädjade omedelbart om hjälp hos regentinnan Margareta, som avlog hans begäran.⁴¹ Han utfärdade i stället en proklamation till Skånes inbyggare, daterad den 23 maj 1525. Den manade i demagogiska ordalag

³⁸ En dom emot Niels Brahe, FIR, s. 73.

³⁹ HSH 14, s. 47. Fortsättningen lyder: »Item om palmmåndag (10/4) kom kung Fredriks brev i lägret till herrarna framför Åhus.» Detta brevs datering och innehåll anges. Dessa »brev och tidende» var riktade till biskop Brask. Avsändaren eller avsändarna kände innehållet i Fredrik I:s skrivelse till de skånska riksråden framför Åhus och kan ha tillhört deras krets.

⁴⁰ Wulf Swabe avsändes efter landstigningen. Christiern II:s arkiv 3, s. 882 f. Den 8/5 var Wulf i Busch, dvs. s'Hertogenbosch nära Lier. Ibid. s. 896.

⁴¹ Breve og Aktstykker etc. I, utg. av C. F. ALLEN, s. 340 f.; Christiern II:s arkiv 3, s. 906 ff.

till kamp mot förtryckarna, men det är ovisst, om proklamationen någonsin lästes upp i Skåne.⁴² Någon annan hjälp fick Norby inte från sin herre.

Tyge Krabbe hade belägrat Otte Stigsen i Åhus med två knektfännikor och ett adelsuppbåd. Den 8 april gick han till anfall mot Norbys ryttare och knektar vid Sölvesborg. Utanför staden slog Norby tillbaka anfallet. Herr Tyge fick då hastigt bryta lägret vid Åhus. Förföljd av Norbys trupper drog han med den ena fännikan och adelsuppbådet söderut. Efter avvärjande strider vid Lund tog herr Tyges trupper sin tillflykt till Malmö. Dit anlände de senast den 15 april. Norby intog Lund och kvarstannade där tills vidare.⁴³ Under återtåget deserterade Niels Brahes svenner från adelsstyrkorna. De skulle, menade senare Tyge Krabbe, på Niels Brahes order döda fogden i Göinge, Trued Skrivare.⁴⁴ Niels Brahe hade således ända fram mot mitten av april officiellt stått på Fredrik I:s sida, vilket kan förklara göingarnas hållning.

Samtidigt hade Tyge Krabbes andra fännika, som leddes av Claus Bille och hövitsmannen Enderlein van Wene, retirerat in i Landskrona.⁴⁵ Från de befästa städerna vid Sundet, Malmö, Landskrona och Hälsingborg, höll den skånska adeln stånd mot Norbys trupper.

Landsknektarnas framgångar stärkte Norbys ställning hos allmogen. Den 18 april skrev Johan Rantzau, att herr Sören hyllats av alla Skånes bönder på häradstinget (sic) i Lund.⁴⁶ Denna notis kan kompletteras med senare uppgifter. Riksråden omtalade

---

⁴² Proklamationen är tryckt i Christiern II:s arkiv 3, s. 900 ff. – HUITFELDT (II, s. 1277) daterade proklamationen till 23 april, och Allen förleddes därigenom att tala om dess upplivande effekt på skåningarna. A. a. 5, s. 20.

⁴³ Reinoldt von Heidesdorff till Fredrik I, Malmö 15/4 1525, T.K.I.A., A 93 a, DRA. (Heidesdorff var hövitsman för den fännika, som drog in i Malmö.)

⁴⁴ En dom emot Niels Brahe, FIR, s. 73.

⁴⁵ Johan Rantzau till Fredrik I, Krogens slott 18/4 1525, T.K.I.A., A 93 a, DRA.

⁴⁶ Se föregående not.

1/6 1525, att hela Skåne och Blekinge hyllat herr Sören »och största parten på Lunds landsting undantaget ett härad, som ligger strax utanför Malmö, som heter Oxie härad». ⁴⁷ Niels Brahe hade enligt Tyge Krabbes vittnesmål hjälpt till så att Norby i Lund hyllades på Kristian II:s vägnar med ord och tal. ⁴⁸

Hyllningen måste ha ägt rum några dagar efter det att Norbys kungörelse upplästes i Göinge den 12/4 och någon dag innan Rantzau skrev sitt brev den 18/4. Då påskdagen inföll den 16/4, kan landstinget i Lund dateras till tidigast långfredagen och senast annandag påsk 1525.

Riksrådens uppgifter, att alla häradar i Skåne utom Oxie hyllade herr Sören, bevisar inte, att bönderna över hela Skåne reste sig och plundrade och tog verksam del i upproret. ⁴⁹ Ett deltagande i hyllningen, som skedde genom ombud från häraderna, behöver inte ha inneburit, att häradet tagit aktiv del i upprorshandlingar. ⁵⁰ Innan skildringen av upprorets förlopp fortsättes, är det därför lämpligt att försöka fastställa, vilka delar av Skåneland som verksamt understödde Norby, och vilken omfattning upprorsrörelsen hade inom olika samhällsgrupper.

IV. Skånelands befolkning och upproret

Allmogen

I det skånska upproret 1525 ingår, som framgått av föregående framställning, två komponenter; Norbys operationer med sina

⁴⁷ Riksråden Tyge Krabbe, Henrik Krummedige, Axel Brahe, Anders Bille, Johan Oxe, Holger Gregersen (Ulfstand), Otte Holgersen (Rosenkrantz), Oluf Nielsen (Rosenkrantz), Niels Vincentius (Lunge), Hans Krafse och Knud Bille till Fredrik I, Lägre framför Landskrona 1/6 1525, D.K., B 38 c, DRA. Brevets första del tryckt i HR III: 9, s. 77.

⁴⁸ En dom emot Niels Brahe, FIR, s. 73.

⁴⁹ Jfr ALLEN 5, s. 18 f.; MOLLERUP I, s. 518, 543 f.; A. HEISE i Danmarks Riges Historie 3 (1900), s. 271; C. P. O. CHRISTIANSEN i Det Danske Folks Historie 3 (1928), s. 377.

⁵⁰ Fredrik I hyllades år 1523 på Lunds landsting av ombud från häraderna. ALLEN 4: 2, s. 35.

legosoldater samt en upprorsrörelse bland invånarna i Skåne och Blekinge.

Om Norbys krigsfolk ger dokumenten relativt utförliga upplysningar. Blekingebornas och skåningarnas uppror har däremot lämnat färre spår efter sig i källmaterialet och i litteraturen.

Norby uppgav själv två veckor efter mötet i Lund, att han hylats av allmogen, och att några adelsmän slutit sig till honom.¹ Allmogen tog enligt källornas vittnesbörd aktiv del i upprorsrörelsen inom vissa områden. Strax efter Norbys ankomst hyllades han av listerborna och blekingarna på Hjortsbergatinget.² Under fejden uppträdde blekingeborna aggressivt till havs och kapade skutor för kalmarborgare.³ Den 18 maj 1525, efter norbystyrkornas nederlag vid Lund och Bunketofta, försökte blekingarna i Kålshult vid gränsen förnya det gamla förbundet med Varend. Fyra dagar senare gjorde blekingeallmogen och borgarna i Ronneby ett desperat förbunds erbjudande åt Varend. Man fruktade hämnden från den kungliga sidan.⁴

Bönderna i Göinge höll sig länge utanför upproret. Sedan herr Sören riktat sin kraftiga uppmaning till dem och deras grannar den 12 april, och sedan Niels Brahe i mitten av april officiellt tagit Norbys parti, slöt de upp på Norbys sida. Den 4 maj omtalade Johan Rantzau, att bönder från Göinge, Villands och Gärds härader församlades med krigiska avsikter.⁵ Efter slagen vid Lund och Bunketofta gick i maj alla Skånes härader utom Göinge och Villands åter riksråden tillhanda. Blekinge och Lister höll däremot fast vid Norby.⁶ Så sent som den 29/6 vägrade

---

¹ Christiern II:s arkiv 3, s. 883.

² HSH 14, s. 47.

³ GR 1525, s. 129.

⁴ L.-O. LARSSON, s. 226 ff. Förbunds erbjudandet är tryckt i Sverges Traktater 4, s. 104 f.

⁵ Johan Rantzau till Fredrik I, 4/5 1525, T.K.I.A., A 93 a, DRA.

⁶ Riksråden i Skåne till Fredrik I, 1/6, 9/6 1525, D.K., B 38 c, DRA; Johan och Melchior Rantzau till Fredrik I, 12/6 1525, T.K.I.A., A 93 a, DRA.

göingarna att ge »kongeskatt». De ville inte gå riksråden tillhanda och förlikas med dem.⁷

Ett enda belägg har påträffats för att allmogen utanför dessa områden kämpat på herr Sörens sida. I ett vittnesbrev daterat 1528 från Vrams län i Luggude härad omtalas, att länet fått erlägga böter »för den uppresning de gjorde, då herr Sören Norby kom här i landet». Somliga hade begivit sig in i Landskrona till kungens och rikets fiender.⁸

Hur bönderna utanför skogsbygderna uppträdde kan belysas med den enda bevarade urkund, som verkligen ger en närbild av upproret med detaljer om allmogens beteende. Fogden på Ellinge, en dryg mil norr om Lund, skrev den 28/6 1525 till sin herre Esge Bille. Han berättade vad som hänt på gården.

Brevskrivaren hade väntat med att utrymma gården, tills Norby själv kom till Skåne. Han blev därför överraskad och hade bara en natts frist att få bort dyrbarheter och livsmedel. Bönderna blev olydiga, och endast de bönder, som var i byn, ville köra för fogden. Kött och fisk fördes till skogarna vid Skrubbarp och Hassleröd, men togs av bönderna där. Dessa var kända av brevskrivaren. Kittlar och grytor sänktes i »den östre Söö» (Östra Ringsjön?). Stället angavs för Norbys folk, som fiskade upp grytorna och förde dem till Lund. Fyra betrodda bönder sändes av brevskrivaren till Norby för att förhandla om gården. Norby lovade på sin ära som adelsman, att gården skulle stå orörd i 14 dagar, om Esge Billes eget bud kom och förhandlade om den. Tredje dagen därnäst kom 400–500 bönder och slog upp dörrarna och tog mat och öl. Korn och havre togs och såldes till personer, som brevskrivaren kände till. Själv fick han fly,

---

⁷ Riksråden Tyge Krabbe, Henrik Krummedige, Henrik Agesen (Sparre), Anders Bille, Axel Brahe, Holger Gregersen (Ulfstand), Johan Urne, Otte Holgersen (Rosenkrantz), Oluf Nielsen (Rosenkrantz) och Niels Vincentius (Lunge) till Fredrik I, Lägret framför Landskrona 29/6 1525, D.K., B 38 c, DRA.

⁸ Vittnesbrev av inbyggarna i Vrams län 20/10 1528, Gejstlige Arkiver, Lunde Ærkebisp, Proces 1523–1528, DRA.

han stod en dag och en natt i »dhett ny mag». Men 18 pund malt fanns kvar i Stora Harrie, där bönderna förvarat det åt fogden. De flesta av gårdens kreatur var i gott behåll. Skadorna vid avelsgården inskränkte sig till två sönderslagna sängar.⁹

Norbys folk förde grytorna till Lund. Detta daterar händelsen till mitten och slutet av april, då Norbys trupper innehade staden. Ellinge låg nära huvudstråket från Nordöstkåne till Lund, som Norbys knektar och bondeuppbåd måste ha passerat. Av brevet framgår, att bönderna blev olydiga först då Norby var i antågande. Dessförinnan var allmogen lugn, eftersom brevskrivaren blev så överrumplad. Med Norbys trupper i grannskapet gjorde sig bönderna skyldiga till vissa övergrepp. I Skrubbarp stal de proviant, men gärningsmännen var kända. Men inte ens då blev det allmänt uppror vid Ellinge. I byn ombesörjde man transporter åt Esge Bille. I Stora Harrie förvarade man hans malt. Fyra bönder gjorde sig omaket att fara till herr Sören för att tinga om gården. Detta tyder inte på upproriskhet.

Det är inte säkert, att den plundrande skaran på 400–500 bönder var från trakten. Köparna av den spannmål, som rövades, var kända av brevskrivaren. Något sådant påstår han inte om plundrarna. Dessa kom, då Norby var i Lund, och de plundrade en gård vid genomfartsleden Nordöstkåne–Lund. Skaran kan ha utgjorts av allmoge norrifrån på väg till lägret i Lund. Esge Bille var en beryktad bondeplågåre.¹⁰ Ellingeböndernas uppträdande mot en sådan man var förvånande hovsamt, särskilt då man betänker, att Norbys knektar var i närheten.

---

⁹ Fogden på Ellinge till Esge Bille, Ellinge 28/6 1525, Privatark. Esge Pedersen Bille, Ba 2, DRA. – Brevskrivaren, som undertecknat brevet med »Essghe Bijlle» kan, enl. meddelande av dr Svend Aakjær, ha varit en medlem av Bille-släkten. Brevet är delvis refererat hos MOLLERUP I, s. 455 f. Dateringen där till den 31/7 är oriktig. Mollerups referat innehåller felaktigheter. Bl.a. uppfattar han uttrycket »gardhen bleff berendh» (dvs. beränd, stormad), som att Ellinge bränts ner.

¹⁰ DBL 3, s. 28. – Ännu vid nyåret 1527 hade f.ö. Esge Bille inte återfått en del av det plundrade godset. Danske Magazin IV: 4, s. 345.

I Blekinge, Lister, häraderna i Nordöstkåne och Vrams län tog allmogen aktiv del i herr Sörens resning. Varken i brevmaterial eller i kamerala handlingar har vittnesbörd kunnat uppletas om att bönderna i andra delar av Skåne reste sig. De bygder, som gav verksamt stöd åt Norby våren 1525, var i stora drag identiska med de oroliga områdena åren 1523–1524. Norbys militära framgångar synes inte ha förmått slättbygdernas befolkning till att låta hyllningsorden i Lund övergå i gärning.

Detta tyder på att ekonomiska snarare än politiska faktorer betingat deltagande i upproret. Norby fick sina anhängare i skogsbygderna, där adelsregimens pålagor drabbade hårdast. L.-O. Larsson anknuter Dackefejden 1542–1543 till en rad oroligheter i de småländska gränsbygderna åren 1506, 1520–21 och 1535–36.¹¹ Mycket talar för att oron och upproren i Skåne åren 1523, 1524 och 1525 är delar av samma helhet.¹²

Adeln

Herr Sören uppgav, att några av adeln slutit sig till honom.¹³ I två skrivelser från riksråden i Skåne uppräknas dessa. Fredrik I hade frågat, vilken adel som hade slutit sig till Norby. Den 1/6 svarade riksråden: »Det vet vi ingen här i landet utom Niels Brahe och tre missdådare (»knebel»), de äro Povel Kyrning, Anders Nielsen och Oluf Jensen och något tal har kommit till oss om Hans Skovgaard och Mogens Falster.» Den 9/6 hette det: »Då är Niels Brahe en av dem, Povel Kyrning, Anders Nielsen i Skottorp, Oluf Jensen i Dömostorp, Anders Bing i Torup och Jens Munk i Göinge härad. Det är dock somliga av dem, som äger blott föga.»¹⁴

Av dessa adelsmän tillhörde Niels Brahe till Vanås och Hans

¹¹ L.-O. LARSSON, s. 348.

¹² Blekingeallmogen understödde upprorsrörelsen i Småland 1542–43. L.-O. LARSSON, s. 317 ff. Även i Göinge förekom oroligheter år 1542. GR 1542, s. 329 f.

¹³ Christiern II:s arkiv 3, s. 883.

¹⁴ Riksråden i Skåne till Fredrik I, 1/6 och 9/6 1525, D.K., B 38 c, DRA.

Skovgaard den skånska högadeln. Strax efter det att Otte Stigsen landstigit, vände sig Niels Brahe till honom och bad om lejd-brev för sig och Hans Skovgaard.¹⁵

Niels Brahe var en av Danmarks rikaste män med gods i nästan alla danska provinser. Men tvister och personliga motgångar hade ställt honom i opposition till de styrande; trots sina rikedomar hade han varken blivit riddare eller medlem av riksrådet. Både han och Hans Skovgaard var indragna i tvister med ärkesätet.¹⁶ Det förefaller som om gemensamma fiender förenat de båda stormännen och gjort dem benägna för samarbete med Norby.

Under rättegången med Niels Brahe två månader efter upproret omvittnades från flera håll hans stora inflytande över allmogen. Hans kusin Axel Brahe hade erbjudit honom Onsjö härad, om han ville lugna allmogen, vilket var möjligt för honom. En bonde från Hanaskog vittnade om att Niels Brahe uppträtt på Göinges häradsting, sedan bönderna i häradet anslutit sig till Norby. Han hade då förbjudit dem att dagtinga med Tyge Krabbe.¹⁷ Niels Brahes agitation underblåste missnöjet i Göinge. Det är anmärkningsvärt, att även de trakter, där Hans Skovgaard hade inflytande, hyste en upprorisk allmoge. Han hade Vrams län vid Söderåsen i Skåne och Östra härad i Blekinge i förläning.¹⁸ Skovgaard fängslades under upproret och sattes i tornet på Köpenhamns slott.¹⁹

Mogens Falster (Bielke) miste Hälsingborgs län, då Fredrik

¹⁵ Mourids Jepsen (Sparre) till Fredrik I, 12/6 1525, D.K., B 38 c, DRA.

¹⁶ Niels Brahe fick år 1513 sona ett dråp på Tord Jepsen (Sparre), vars broder Åge år 1525 var utvald ärkebiskop. Vid upprepade tillfällen stred han med ärkesätet om gods på Bornholm. Han var känd som en motståndare till Lübeck. Se DBL 3, s. 573; A. HEISE, Familien Rosenkrantz's Historie 2, s. 167 ff.; ALLEN 5, s. 69 ff. Niels Brahes rikedom framgår av en jordebok över hans gods, Reg. 108 A nr 69, DRA. – Hans Skovgaards tvister med ärkesätet refereras av JOHANNESSEN, s. 102 ff.

¹⁷ FIR, s. 73.

¹⁸ ERSLEV, Danmarks Len etc., s. 13, 69.

¹⁹ Johan och Melchior Rantzau till Fredrik I, 12/6 1525, T.K.I.A., A 93 a, DRA.

I kom till makten. Under upproret sattes han in på Kalundborgs slott. Hans förlöpfung bör ha varit av oskyldig art, redan efter några veckor var han fri.²⁰

Dessa tre adelsmän hade av allt att döma slutit sig till Norby av personliga skäl, som hade med deras inställning till de styrande att göra. Vilka motiv, som bestämde de fem övriga adelsmännens ställningstagande, vet vi ej. Tillgängliga data om deras hemorter och relationer ger några ledtrådar. De tillhörde alla lågfrälset. Povel Kyrning skrev sig 1519 till Möllerup i Luggude härad på Söderåsens sluttning.²¹ 1511 skrev han sig till Tollerup i samma härad, en halvmil från Vrams län.²² Han hade sedan gammalt kontakt med Anders Bing, vars gård Torup ej säkert kan lokaliseras. Den låg sannolikt i eller nära Luggude härad.²³ Povel Kyrnings syster var gift med Oluf Jensen (Gere) till Dömostorp i södra Halland. Men Oluf var från Göinge, där hans far hade sätesgården Sörby, en knapp mil från Niels Brahes Vanås.²⁴ Olufs närmaste adlige granne var Anders Nielsen (Baden) till Skottorp.²⁵ Jens Munk bodde på Skoglösa i Göinge, nära Vanås och Sörby.²⁶

²⁰ Se föregående not samt DAA 4, s. 63; FIR, s. 11. – Redan 17/7 1525 skrev han ett brev från sin sätesgård Bellinge på Falster. Brevet i Privatark. Esge Pedersen Bille, Ba 2, DRA.

²¹ Povel Kyrning i »Myllerup» till Kristian II, 2/6 1519, D.K., B 38, DRA. Se DAA 18, s. 230.

²² Repertorium diplomaticum regni Danici mediaevalis 2: 7, utg. av W. CHRISTENSEN, s. 60 f. nr 11895.

²³ 1511 var Kyrning och Anders Bing medbeseglare vid ett godsköp. Repertorium diplomaticum 2: 7, s. 60 f. nr 11895. Anders Bing är före upproret känd från ett annat dokument. 1505 var han, Sten Bille på Lynsgård och Trued Axelsen i Bensige vittnen vid en transaktion på Lynsgård, som liksom Bensige låg i Luggude härad. A. a. 2: 6, s. 59 nr 10402. Denna vittnesräcka synes vara topografiskt betingad. – På 1480-talet nämnes en sätesgård Torp i eller intill Luggude härad. A. a. 2: 3, s. 98 nr 4647.

²⁴ DAA 10, s. 186; 18, s. 231. Se även P. VON MÖLLER, Halländska Herregårdar (1871), s. 98.

²⁵ DAA 1, s. 42; VON MÖLLER, s. 107.

²⁶ DAA 22, s. 324.

De upproriska lågadelsmännen visar sig ha anknytning till Göinge och Luggude härader i norra Skåne. En del av dem ägde blott föga, framhävde riksråden. Sådana adliga hade en livsföring, som obetydligt skilde sig från allmogens.²⁷ De drabbades indirekt av de extra skatter, som deras underlydande måste betala. De påtagliga likheterna ifråga om upprorrets regionala utbredning bland lågfrälse och allmoge kan därigenom få en förklaring.

Det samband, som skymtar mellan lågadelsmännens hemorter och Niels Brahes och Hans Skovgaards domäner, ger stöd åt uppfattningen, att Sören Norby rekryterade sina flesta anhängare i skogsbygderna. Några revolterande adelsmän från södra och mellersta Skåne är inte kända. C. F. Allen utpekade Börge Jensen (Ulfstand) till Hyby i Bara härad som upprorsman.²⁸ Men Allens påstående är oriktigt, i själva verket stod Börge Jensen under upproret på Fredrik I:s sida och belönades för sina insatser.²⁹

Borgerskap och präster

Riksrådens brev av den 9/6 1525 berör städernas inställning. Kung Fredrik ställde frågan, vilka köpstäder, som hållit sig till kungen hela tiden. Svaret löd: »Det är inte många, utom Malmö, Falsterbo och Trelleborg.»³⁰ Formuleringen är tillspetsad och

²⁷ ALLEN 4: 1, s. 165. – I mars 1524 omtalas, att oron i Danmark var utbredd bland »det fattiga ridderskapet och allmogen». Christiern II:s arkiv 2, s. 702.

²⁸ ALLEN 5, s. 18. – Han stödde sig på en 1700-talsdissertation, som citerade en prästrelation från 1624. I denna heter det, att Börge Jensen skövlade Hyby, som stod mot adeln i »den gamla fejden». Prästrelationerna från Skåne och Blekinge år 1624, utg. av J. TUNELD, s. 9. Som relationernas utgivare med rätta antager (a. a., s. 213), är det frågan om Niels Haks resning 1523. Se ALLEN 4: 2, s. 27 ff. och Christiern II:s arkiv 2, s. 537 ff.

²⁹ Han sigillerade tillsammans med de danska riksråden Norbys amnestibrev 27/6 1525. Christiern II:s arkiv 3, s. 928. Om belöningarna: FIR, s. 106, 114.

³⁰ Riksråden i Skåne till Fredrik I, 9/6 1525, D.K., B 38 c, DRA.

föga trovärdig. Hälsingborg stod sålunda hela tiden på de kungligas sida.

Falsterbo, Trelleborg och Malmö låg i den del av Skåne, där oro bland allmoge och adel ej har kunnat påvisas. Borgmästaren i Malmö, myntmästaren Jörgen Kock, hade år 1523 i det längsta hållit fast vid Kristian II. Denna gång ställde han sig på Fredrik I:s sida. Sören Norbys utsände, Niels Skåning, rapporterade, att »myntmästaren var en förrädare».³¹ Jörgen Kocks ställningstagande avgjorde Malmös hållning.³² Den 19 april, några dagar efter landstinget i Lund, förnyade en rad adelsmän de villkor Malmö erhållit efter kapitulationen nyåret 1524. Detta skedde för den villighet och trogna tjänst, som staden bevisat Fredrik I och adeln.³³ En vecka senare anklagades två malmöbor på rådhuset, för att de utan lov varit ur staden i två dagar på bygden. De skulle tilltalas av danska riksrådet för denna sak.³⁴ Malmö hade helt tagit parti för adeln och kungen.

Några städer stod på Norbys sida. I juni 1525 anhöll herr Sören om amnesti för Ronnebys och Landskronas borgare.³⁵ I Landskrona fanns olika partier. De meniga borgarna fick efter fejden böta 4000 mark, medan borgmästaren Rasmus Henningsen erhöll 1000 mark av bötesbeloppet, för de tjänster han gjort riket.³⁶ Även i Åhus ställde sig borgarna åtminstone delvis på Norbys sida. Före 9/6 återgick staden till de kungliga.³⁷

De fragmentariska uppgifterna om städerna utvisar inte någon allmän anslutning till upproret. De städer, som bevisligen stödde Norby, påverkades av att han använde dem som baser vid sina

³¹ Odat. meddelande från Otte Stigsen, Privatark. Anders Bentsen Bille, J, DRA.

³² HR III: 9, s. 39.

³³ Freds- och lejdebrev 19/4 1525, Pergament B 3, Stadsarkivet i Malmö.

³⁴ Malmö Stadsbok 1514-1524, fol. 37 v, Stadsarkivet i Malmö.

³⁵ ALLEN 5, s. 61.

³⁶ Fredrik I:s gåvobrev till Rasmus Henningsen, 4/7 1525, avskr., D.K., B 46 c, DRA.

³⁷ HEISE 2, Dipl. s. 63; Christiern II:s arkiv 3, s. 910; Riksråden till Fredrik I 9/6 1525, D.K., B 38 c, DRA.

militära operationer. Om borgerskapets verkliga inställning där vet vi ingenting.

Den utvalde ärkebiskopen Åge Jepsen stod på kung Fredriks och adelns sida under upproret.³⁸ Domkapitlet i Lund fick efter slaget vid Lund av herrarna ett skyddsbrev, som innehöll ett löfte, att hädanefter skulle dess medlemmar inte lida övervåld av de kungligas ryttare och knektar.³⁹ Domkapitlet synes således ha anslutit sig till Fredrik I. En av dess medlemmar sällade sig odiskutabelt till de upproriska, saxoutgivaren Christiern Pedersen. Som sekreterare åt Kristian II:s gunstling Johan Weze, en tid ärkebiskop i Lund, hade han ådragit sig de styrandes missnöje. I september 1524 rapporterade han till Weze om missnöjet i Skåne. Han slöt sig till Norby; redan den 11 maj 1525 bortgavs en vikaria, som han innehåft.⁴⁰ Vid tiden för upproret eller strax innan förvärvade mästern Christiern fyra gårdar i Knislinge i Göinge helt nära Niels Brahes Vanås.⁴¹ Köpet bör ses i belysning av Niels Brahes fientliga inställning till ärkebiskopsstolen.

Om prästerskapet i övrigt finns nästan inga upplysningar. Vid en herredag i augusti 1525 dömdes »alla de präster, som sände ut folk med herr Sören Norby» till böter. Bötesbeloppet, som skulle indrivas av ärkeelectus, uppskattades till mer än 5000 mark.⁴² Siffran får tagas med reservation. Ordalagen tyder på att flera präster understött Norby med väpnade styrkor, men varken här eller i någon annan källa erhåller man säkra besked om var dessa präster hörde hemma.⁴³

³⁸ JOHANNESON, s. 38.

³⁹ Albert Jepsen (Ravensberg) och Axel Brahe till domkapitlet i Lund, Lägre framför Landskrona 3/5 1525, Skånebrevförteckn., Acta Privata nr 769, Lunds UB.

⁴⁰ C. J. BRANDT, Om Lunde-Kanniken Christiern Pedersen etc., s. 156 ff.; Breve og Aktstykker, s. 497 ff. noten.

⁴¹ BRANDT, s. 162. Källan för denna uppgift citeras ej.

⁴² Odaterad inlaga mot Åge Sparre, Gejstlige Arkiver, Lunde Ærkebisp, Proces 1523-28, DRA. Jfr JOHANNESON, s. 38.

⁴³ Två präster, som år 1526 miste sina kyrkor (FIR, s. 98, 105), behöver ej ha varit deltagare i Norbys uppror. Jfr JOHANNESON, s. 364 not 74.

Källmaterialet tillåter inga säkra slutsatser om upprorsrörelsens omfattning och regionala utbredning bland präster och borgerskap.

V. Pukavik, Lund och Bunketofta

I

Den skånska fejdens höjdpunkt och slutskede fick sin prägel av de åtgärder Norbys motståndare vidtog, med Lübeck som drivande kraft. Herr Sörens slutgiltiga brytning med Danmark senhösten 1524 aktualiserade ett kraftigt ingripande mot honom.¹ Lübeck kallade representanter för hansestäderna, Danmark och Sverige till ett möte i Segeberg i Holstein, där man skulle diskutera lämpliga åtgärder.

Mötet hölls den 10–17 mars 1525. Kung Fredrik var själv närvarande, biträdd av sin tyske kansler Wolfgang von Utenhof och en grupp holsteinska herrar. Förhandlingarna tog fart, sedan man den 11/3 fått bud om Stigsens anfall mot Skåne. Lübeckborgmästaren Thomas von Wickede, sedan gammalt Norbys kanske ivrigaste motståndare, fördömde de kretsar i Danmark, som beundrat Norby och velat samarbeta med honom. Nu ämnade Lübeck angripa herr Sören; hur tänkte danskarna förhålla sig? De holsteinska herrarna lovade, att hovmästaren Johan Rantzau, även han holsteinare, skulle avresa till Danmark och sätta igång rustningar. Den danska styrkan skulle utgöras av 2000 man. Lübeck skulle bidra med 3 barkar, 4 »huvudskepp» och en jakt, samt 1000 man. Man debatterade om skeppen skulle sändas till Öresund eller Gotland, men lybeckarna utlovade ingenting bestämt.²

Den 17/3 undertecknades ett fördrag mellan Danmark och Lübeck. Staden betingade sig ett av sex namngivna slottslän

¹ HR III: 9, s. 27 f.

² Recessen i Segeberg, HR III: 9, s. 34 ff. – Se för mötets förlopp SCHÄFER, s. 66 ff.; KRUSE I, s. 470 ff.

som pant för hjälpen mot Norby. I paragraf åtta fastställdes, att om Gotland erövrades av Danmark eller Lübeck, så skulle Fredrik I göra sitt yttersta hos riksrådet, för att Lübeck skulle få byta ett redan överlämnat slottslän mot Gotland.³

De holsteinska förhandlingarna hade accepterat Lübecks krav på militärt ingripande mot Norby. Det danska riksrådets förhandlingspolitik mot herr Sören hade misslyckats. Lübeck hade dessutom utnyttjat danskarnas trängda läge till att frampressa ett löfte om att få övertaga Gotland, ett beslut som större delen av det danska riksrådet skulle mottaga utan entusiasm.⁴

Strax efter det att förhandlingarna i Segeberg avslutats, nåddes Lübeck av nyheten, att kejsare Karl V besegrat fransmännen vid Pavia 24/2 1525.⁵ Då kejsaren var sväger till Kristian II, hade dennes möjligheter att återvinna sina nordiska riken nu förbättrats. Det var mer angeläget än någonsin för Lübeck att få bort Norbys trupper från Gotland, så att Kristian II miste sin stödjepunkt i Östersjön.

Paviaslagets inverkan på händelserna i Norden har överdrivits.⁶ Frågan är, om inte verkningarna för Norbys vidkommande blev direkt negativa. Lübeck forcerade sina flottrustningar och manade danskarna till snabba åtgärder.⁷

Förmiddagen den 13 april kunde åtta rustade skepp lämna Traves mynning. Två skepp från Rostock förenade sig med lybeckarna.⁸ Den 15 april, som var påskafton, fick den hansea-

³ Fördraget i Segeberg 17/3 1525, HR III: 9, s. 49 f.

⁴ Om danska riksrådets inställning: ALLEN 5, s. 77.

⁵ Den 29/3 1525 omtalas segern som allmänt känd i Lübeck. HR III: 9, s. 58.

⁶ PALUDAN-MÜLLER (s. 499) gissade, att nyheten om Pavia på en vecka flugit till Gotland och påskyndat Stigsens avsegling! ALLEN (5, s. 20) talade om nyhetens stimulerande effekt på de upproriska i Skåne. Han antog, att nyheten nådde Skåne mot slutet av april. Men 12/4 var den redan i Stockholm. GR 1525, s. 89.

⁷ HR III: 9, s. 57 ff.

⁸ HR III: 9, s. 65.

tiska eskadern kontakt med Norbys skepp, som låg i bondehamnen Pukavik på Listerlandet. Tre av skeppen erövrades. De återstående åtta skeppen stacks i brand av Norbys folk vid tio-tiden på kvällen. Påskdagens morgon landsteg lybeckarna och brände tre–fyra mil längs Blekinges kust.⁹ Enligt Norbys egna uppgifter fyra månader senare miste han åtta örlogsskepp och några handelsfartyg med alla bössor och vapen, som var på dem.¹⁰ Han hade bara några jakter kvar.¹¹

Angreppet skedde samtidigt med att Norby hyllades på lands-tinget i Lund. Trots allmogens anslutning hade herr Sören råkat in i en besvärlig situation. En reträtt till Gotland var omöjlig, sedan flottan gått förlorad. Lybeckarna hade efter segern valet fritt. Antingen kunde de från Sundet understödja danskarna, eller så kunde de genom ett anfall mot Gotland stärka sina egna positioner.

2

Strax efter hyllningen i Lund drog Norby mot Landskrona. Han lämnade kvar huvuddelen av sina styrkor i Lund under befäl av junker Moritz av Oldenburg och Otte Stigsen.¹² På grund av borgerskapets opålitlighet tvingades Claus Bille att uppgge Landskrona. Med sin fännika begav han sig över till Helsingör. Norby besatte Landskrona och fortsatte mot Hälsingborg. Den 18/4 började han belägra staden med ett hundratal knektar samt bondestyrkor. Johan Rantzau såg från Krogens slott på andra sidan Sundet tegelbruk och ladugårdar utanför Hälsingborg gå upp i lågor.¹³ Från Landskrona avsände herr Sören en skrivelse till Köpenhamn. Han fick svar, men staden översände avskrifter

⁹ Lübeck till Hamburg 21/4 1525, HR III: 9, s. 68. Man fann Norbys skepp »in ener ungewontliken have». HR III: 9, s. 117. – Om härjningarna i Blekinge, HR III: 9, s. 117 och 217. – Om Pukavik som bondehamn, L.-O. LARSSON, s. 230.

¹⁰ Christiern II:s arkiv 3, s. 946 f.

¹¹ Tre jakter fanns kvar i Östersjön. HR III: 9, s. 77.

¹² Christiern II:s arkiv 3, s. 946.

¹³ Johan Rantzau till Fredrik I, Krogens slott 18/4 1525, T.K.I.A., A 93 a, DRA.

av svaret och av Norbys brev till Fredrik I.¹⁴ Köpenhamn höll fast vid kungen.

Upproret hade nått sin höjdpunkt. Men nu började danskarna, energiskt pådrivna av Lübeck, att förbereda det stora motanfallet. Den 14/4 kunde man i hansestaden tacka Fredrik I för att han gett order om att krigsfolk skulle sändas till Skåne.¹⁵

Krigsfolket stod under befäl av Johan Rantzau, som på kontinenten grundligt lärt känna tidens krigskonst.¹⁶ Det folk han medförde till Själland slogs samman med Claus Billes fännika. Tillsammans med trupper, som den själländska adeln ställde till förfogande, skeppades o. 24 april dessa styrkor över till Malmö. Där fanns redan Heidesdorffs fännika och det skånska adelsuppbådet. Sammanlagt kunde Rantzau mönstra 900 knektar och 400 ryttare.¹⁷

Johann Petersen uppger i sin krönika, att proviantbrist i Malmö framtvingade ett snabbt avgörande. Efter krigsråd i två dagar beslöt Rantzau och Tyge Krabbe att våga ett anfall mot Norbys läger i Lund.¹⁸

Rantzau har i en rapport till Fredrik I skildrat den strid som följde. Den 28 april lämnade de kungliga trupperna Malmö. Vid middagstid fick man kontakt med fienden, som dragit ut utanför Lund. Enligt Rantzaus uppfattning hade fienden 900 knektar, 300 ryttare och 120 spjutbärare. De hade med sig över 3000 bönder. Fienden ställde upp bakom en vagnborg, som tagits från lundabispen och som bestyckats med hakebössor, falkonetter och halvslangor. Rantzau öppnade eld med sitt grova artilleri

---

¹⁴ Köpenhamn till Fredrik I, 9/5 1525, Kjöbenhavns Diplomatarium I, utg. av O. NIELSEN, s. 360 f.

¹⁵ HR III: 9, s. 65. – Nyhetsblad i Sydtyskland omtalade t.o.m. »hur Lübeck handlat mot sina upproriska bönder». FRANZ I, s. 392 f.

¹⁶ ALLEN 5, s. 44 ff.; DBL 19, s. 146 ff.

¹⁷ HR III: 9, s. 65; JOHANN PETERSEN, Chronica 4, s. 173; Anders Billes uppteckning om utgifter o. 1530, Privatark. Anders Bentsen Bille, II 1, DRA. – Herr Anders satte upp 14 ryttare och kom 24/4 1525 till Skåne.

¹⁸ Chronica 4, s. 173.

på ett pilskotts avstånd. Beskjutningen fortsatte två eller tre timmar och vållade fienderna stor skada. Deras eld skadade däremot ej de kungliga trupperna. Sedan anföll Rantzau: »Så träffade rytteriet på deras rytteri och på bönderna. Detta (dvs. rytteriet) slog vi vid första anfallet på flykten, fastän bönderna bakom gjorde lite motstånd, var det snart avklarat, och så slog vi fienden.» Fiendens förluster i ryttere, knektar och bönder uppskattade Rantzau till ungefär 1000 man, som fallit i kyrkorna, i staden och på valplatsen. 400 knektar togs tillfånga, resten av fiendestyrkan flydde till Landskrona.¹⁹

Kung Fredrik underrättade den 3/5 några tyska stater om segern. Brevet skildrar slagets huvuddrag på samma sätt som Rantzaus rapport, med undantag av att artilleristridens längd uppskattas till en halvtimme. Flera fakta utöver rapporten förekommer. Fienden förlorade sammanlagt 2000 stupade, sju artilleripjäser och tre fännikor tillfångatagna knektar. De egna förlusterna preciseras, bl.a. hade Rantzau blivit sårad. Det framhäves, att Tyge Krabbe och andra riksråd deltagit i striden.²⁰ Skrivelsen bygger med all sannolikhet på ett brev från riksråden i Skåne, vilka liksom Rantzau underrättat kungen om slagets utgång.²¹

¹⁹ Johan Rantzau till Fredrik I, Lund 28/4 1525, HR III: 9, s. 71 f. – En vecka senare uppgav Rantzau, att fångarna visat sig vara 600 stycken, de stupade »1000 bevisligen och där över», de egna förlusterna 150 hästar och många knektar. Johan Rantzau till Fredrik I, 4/5 1525, T.K.I.A., A 93 a, DRA. – Krönikornas sifferuppgifter är överdrivna. Chronica (4, s. 174) påstår, att 1500 soldater samt 3000 av 8000 deltagande bönder stupade. Skibykrönikan uppger 3500 stupade och 536 fångna knektar. Chronicon Skibyense, s. 104.

²⁰ Fredrik I till Lüneburg m.fl., Kolding 3/5 1525, konc., T.K.U.A., Meckl. A I 1, DRA.

²¹ Då Fredrik I 3/5 per brev orienterade hertig Kristian om slaget, medsände han Rantzaus rapport men tillade, att fienden förlorat tre fännikor knektar och sju artilleripjäser. Fredrik I till hertig Kristian, 3/5 1525, Sønderjydske fyrsteark., Chr. III, papir, DRA. Upplýsingarna hade han fått utöver rapporten, troligast från riksråden i Skåne. Dessa informerade nämligen Lübeck om segern i ordalag, som påminner om Fredriks brev till Lüneburg m.fl. HR III: 9, s. 72 not 1.

En tredje källa, Johann Petersens *Chronica*, ger samma bild av slaget som Rantzaus rapport.²² Sören Norbys redogörelse för

²² JOHANN PETERSEN, »*Chronica oder Zeitbuch der Lande zu Holsten, Stormarn, Ditmarschen und Wagern*» (1557) är så gott som obeaktad i den historiska litteraturen. Dess källförhållanden har veterligen aldrig undersökts. Johann Petersen (död 1552) var pastor i Oldenburg i östra Holstein. Hans krönika skrevs på plattyska, men översattes till högtyska och trycktes 1557. Se *Allgemeine Deutsche Biographie* 25, s. 505; F. VON WEGELE, *Geschichte der deutschen Historiographie* (1885), s. 305. Krönikan var huvudkällan för Huitfeldts framställning av Sören Norbys uppror. Jfr H. RØRDAM, *Historieskriveren Arild Huitfeldt* (1896), s. 313.

Då originalupplagan inte varit tillgänglig, har en upplaga tryckt i Lübeck 1599 här använts. Det skånska upproret behandlas å s. 173–175 i krönikans fjärde och sista avdelning. Krönikan slutar å s. 177 med att Kristian II sättes in på Sönderborg i aug. 1532. En utförlig framställning börjar, då Johan Rantzaus trupper kommer till Köpenhamn och slutar, då Norby överlämnar Landskrona. Skildringen innehåller anmärkningsvärda drag. Krönikan är initierad ifråga om landsknektarnas terminologi. Knektarna var i Malmö 900 stycken »an der zahl auff dem Musterzedel». Före anfaller vid Bunketofta framhävde hövitsmannen »man wolt es aber jhen für kein Sturm oder Schlachtmonat rechen». I en del formuleringar framskymtar ett ögonvittne. Vid marschen mot Lund gick man över en å »da ward jhr Geschütz nass, mustens daselbst abschiessen und wider laden». Stridsropan vid Bunketofta »An den» och »Schlah jhen» återgives. Skildringen saknar datumangivelser, i stället förekommer tidsbestämningar av typen »Umb die Mitternacht», »ungefährlich ein Stunde für Tag» etc. Detta tyder på ett ögonvittne, som glömmer data men kommer ihåg tidpunkter under dygnet. *Chronicas* uppgiftslämnare kan knappast vara dansk, Hälsingborg och Helsingör förväxlas.

Chronicas källa sätter in då Rantzaus trupper anländer och upphör, då kriget nått sin avslutning. Detta, plus ovanstående iakttagelser, tyder på att *Chronica* fått sina uppgifter från någon icke-dansk militär i Rantzaus armé.

Chronicas framställning av slaget vid Lund (s. 173 f.) kan jämföras med Rantzaus rapport 28/4 1525, HR III: 9, s. 71 f. Slaget skildras i båda källorna så, att fienden rycker ut ur Lund bakom en vagnborg, en artilleristrid följer med gott resultat för de kungliga och dåligt resultat för fienden, de kungliga beslutar sig för ett gemensamt anfall, rytteriet slår det fientliga rytteriet på flykten och segern följer. Punkt för punkt följer *Chronica* rapportens ordningsföljd, då fakta presenteras. Förhållandet kan tyda på att *Chronica* haft en skriftlig källa, besläktad med rapporten, till förebild för sin skildring av Lundaslaget. Några fakta utöver rapporten visar sig vid kontroll vara trovärdiga. En stupad fiende, fänrik Zacharias Werneclow, var 1520 i Kristian II:s tjänst. Se *Danske middelalderlige Regnskaber* 1 R: 1, s. 159. Två stupade på den egna sidan, Bastian Frölich och Hansel Kindelbrück, omtalas i Fredrik I:s brev några dagar efter slaget. Fredrik I till Lüneburg m.fl. 3/5, se ovan not 20.

Chronica avviker starkt från Rantzaus rapport beträffande styrkebesked röran-

slaget är däremot oanvändbar på grund av sin kraftigt tendentiösa framställning.²³

En samtida plattysk inskrift, tidigare i Lunds domkyrka, vittnar om striden. Den lyder i översättning: »Gud hjälpe Adams barn. Början är lätt gjord men avslutningen mödosam. Då man skrev år 1525, fredagen efter S:t Markus dag, skedde vid Lund en stor jämmer. Där blevo över 1500 skjutna till döds och slagna. Däröver månde de skånska kvinnor väl klaga.»²⁴ Måhända har inskriptionen bidragit till att eftervärlden sett slaget vid Lund som de skånska böndernas strid.²⁵ Detta är inte riktigt. Slaget var snarare en strid mellan yrkessoldater, utkämpad enligt den dåtida krigskonstens taktiska regler.²⁶ Senare historisk litteratur har överdrivit böndernas insats. I de samtida källorna omnämnas den över huvud taget bara i Rantzaus rapport. Ordalagen där kan inte tolkas så, att bönderna spelat en stor roll under slaget. Den öppna, jämna terrängen söder om Lund lämpade sig inte för allmogestyrkornas stridsteknik. Erfarenheter från de samtidigt pågående tyska bondekrigen visar, hur försvarslösa bönderna var mot ryttare och knektar i sådan terräng.²⁷

3

Vid underrättelsen om nederlaget upphävde Norby belägringen av Hälsingborg. Han drog in i Landskrona, dit flyktingar från de Norbys folk (se ovan not 19). Sammanfattningsvis kan dock sägas, att *Chronica* är en välunderrättad källa ifråga om Rantzaus trupper och deras aktioner. När det gäller uppgifter om fiendesidan får däremot *Chronica* användas med försiktighet.

²³ Christiern II:s arkiv 3, s. 882 ff.

²⁴ JOHANNESON, s. 82.

²⁵ ALLEN (5, s. 50) gjorde gällande, att »Folkehæren» kämpade med ett mod, som gjorde fiendens seger blodig och dyrköpt. – Jfr Danmarks Riges Historie 3, s. 272, ARUP 2, s. 429; ASTRID FRIIS i DBL 19, s. 148; Det Danske Folks Historie 3, s. 377.

²⁶ H. DELBRÜCK, Geschichte der Kriegskunst 3, s. 497 ff.; 4, s. 26 ff., 66 ff.

²⁷ I slaget vid Frankenhausen, som stod 17 dagar efter slaget vid Lund, sprängdes böndernas vagnborg av knektstyrkor understödda av artilleri. Sedan massakrerades bönderna. G. FRANZ I, s. 443 f.

Lund efterhand samlades. I staden befann sig enligt Rantzau ett par hundra knektar och något eller några tusental bönder.²⁸ Utan artilleri och med fåtaliga knektstyrkor var Norby tvingad på defensiven. Han försökte in i det sista utnyttja de möjligheter, som återstod. Bud om hjälp avgick till Kristian II.²⁹ Otte Stigsen sändes iväg för att resa ett nytt bondeuppbåd.³⁰

Rantzau började belägra Landskrona.³¹ Från lägret skrev han den 4/5 till kung Fredrik, att »tre mils väg härifrån vid en bro kallad Hasselbro samla sig denna dag bönderna från Göinge härad, Villands härad och Gärds härad och tänka ge sig i strid med oss, då de dra bort». Även om det fanns många i de tre häraderna, ville Rantzau ge sig i strid med dem. Det kunde tänkas, att bönderna blev liggande vid bron och drog fler bönder till sig från andra delar av landskapet. Då ville Rantzau »krypa in i ett hål för dem.» För, tillade han, man har hört om folk som slagit sig trötta på gäss, för att nu inte tala om bönder!³²

Böndernas samlingspunkt var väl vald. Hasselbro ledde över Rönne å strax norr om Ringsjön, dvs. mitt i Skåne.³³ Bönderna fortsatte från Hasselbro mot nordväst längs Söderåsens västsluttning. En vecka efter Rantzaus rapport besegrades de slutgiltigt. I en notis 14/7 1525 i Malmö Stadsbok omtalas böndernas nederlag som slaget utanför »Bwncketoffte lwndt».³⁴ Bunkeofta ligger i Frillestads socken en dryg mil sydöst om Hälsing-

---

²⁸ Johan Rantzau till Fredrik I, Lägret vid Landskrona 4/5 1525, T.K.I.A., A 93 a, DRA; Christiern II:s arkiv 3, s. 883 f., 946.

²⁹ Christiern II:s arkiv 3, s. 882 f.

³⁰ Se nedan, s. 256.

³¹ HR III: 9, s. 72 not 1.

³² Johan Rantzaus brev 4/5 1525, cit. ovan not 28.

³³ Repertorium diplomaticum 2: 5, s. 578. Enligt G. Buhrmanns skånekarta av år 1684 i Krigsarkivet, gick stora vägen från Nordöstkåne till Landskrona över Hasselbro. Kartan utg. av F. WERNSTEDT (1927).

³⁴ En knekt hade sålt en häst, tagen i slaget, till en malmöborgare. Malmö Stadsbok 1514–1524, fol. 37 v, Stadsarkivet i Malmö.

borg.³⁵ Just vid Söderåsen har en upprorsrörelse bland allmoge och adel kunnat påvisas.³⁶

Den historiska litteraturen har fått skildra slaget vid Bunketofta huvudsakligen efter Huitfeldts danmarkskronika.³⁷ C. F. Allen daterade det till den 4 maj, en datering som accepterades.³⁸ Den återfinnes på den minnessten, som år 1925 restes på slagfältet. Slaget stod emellertid enligt en samtida källa den 11 maj. I Cellearkivet i Hannover har påträffats ett brev om slaget från Fredrik I till hertigarna Otto och Ernst av Braunschweig-Lüneburg. Brevet, som är daterat på Gottorp den 22 maj, måste ha skrivits omedelbart efter det att rapporter inkommit från Skåne.

Brevet berättar, att Sören Norby sände ut Otte Stigsen i Skåne, och att han »från några härader» samlat ungefär 10 000 bönder, vilka nattetid skulle anfälla de kungliga truppernas läger, samtidigt som Norby gjorde ett utfall från det belägrade Landskrona. Men eftersom Fredrik ännu hade många trogna och lydiga undersåtar i Skåne, så hade kunskap om dessa planer nått lägret. Efter krigsråd bröt de kungliga trupperna upp natten den 10 maj, på morgonen den 11 träffade de på bönderna. Tyge Krabbe red från knektarna fram till de ohörsamma bönderna med 200 ryttare. Han ville tala bönderna tillrätta. Han vädjade till dem; de skulle hålla sig till det egna riket och ej till främmande. Det hjälpte inte. Bönderna talade hånande ord om kungen, kallade föraktfullt herr Tyge för en slaktare och avvisade honom.

De kungliga skickade då fram fodermarsken Knud Pedersen (Gyldenstjerne), som de ansåg hade mera gehör hos de uppro-

³⁵ Buhrmanns skånekarta (se ovan not 33) markerar en gräns mellan ekskog och öppen mark vid Bunketofta.

³⁶ Se ovan s. 240, 244 f.

³⁷ ALLEN 5, s. 53 ff.; PALUDAN-MÜLLER, s. 500 f.

³⁸ ALLEN 5, s. 348 not 34. Han utgick från en avskrift av en anteckning av Tyge Krabbe (HEISE 2, Dipl. s. 11), att slaget stod »torsdag näst efter» striden vid Lund, dvs. 4/5. Krabbe måste ha menat torsdagen den 11/5.

riska. Han fick lejd av dem och red fram. Även han avvisades med hånande ord, kanske på Otte Stigsens och hans sällskaps tillskyndan. Bönderna glömde sin givna lejd, då herr Knud vände bort från dem, sköt de hans stridshingst. De trängde fram över hästkroppen för att slå ihjäl honom. »De våra, som dröjde bredvid, kom Knud till undsättning. Knektarna följde och satte av med våldsamhet in bland bönderna och slog dem på flykten. Och över 3000 bönder blevo döda på valplatsen och 1500 blevo fångna.» Kung Fredrik beklagade, att man hade varit tvungen att döda de arma undersåtar, som man emellertid inte på annat sätt kunnat bringa till bättring.

Medan trupperna förhandlade med bönderna gjorde herr Sören ett utfall från Landskrona och brände det kungliga lägret. Han flydde tillbaka in i staden, då de kungliga samma dag, torsdagen den 11/5, återvände till lägret. Otte Stigsen flydde med sitt följe ur slaget. Några bönder, som fått tillstånd att återvända hem, mötte dem, grep dem och förde sällskapet till herrarnas läger. Brevet slutar med att omtala, att inga adelsmän eller rytare blivit skadade, men att ungefär 100 hästar fördärvats, därför att bönderna hade så många skjutvapen.³⁹

Kung Fredriks skrivelse bygger på uppgifter från herrarna i Skåne. Dess tendens vittnar också om ursprunget. Skulden för det som inträffat lade man på bönderna och Otte Stigsen. De hade smädat kungen och herr Tyge och brutit sin lejd mot Knud Pedersen, vilket utlöste katastrofen. Blodbadet på bönderna avfärdades däremot med några ord.⁴⁰

En redogörelse för själva striden ger Johann Petersens Chro-

---

³⁹ Fredrik I till hertigarna Otto och Ernst av Braunschweig-Lüneburg, Gottorp 22/5 1525, Celle, Br. Arch., Des. 16 IV (Dänemark) nr 2, Niedersächsisches Staatsarchiv, Hannover.

⁴⁰ Skibykrönikans version av slaget (Chronicon Skibyense, s. 105) uppvisar stora likheter med brevet av den 22/5. Detta synes stödja åsikten, att krönikans framställning av skånska upproret delvis återgår på meddelanden från Tyge Krabbe. Se P.-E. HANSEN, Povl Helgesens historiske Forfatterskab (1943), s. 137 f.; J. O. ANDERSEN i DHT 11 R: 1, s. 82 med not 1.

nica, som är välunderrättad om de kungliga knektarnas förhållanden. Enligt *Chronica* anlände förstärkningar till Landskronalägre. De vilade en dag. Vid midnatt kom underrättelsen, att Stigsen var på väg med 12000 bönder. De kungliga bröt upp och fann fienden på heden nära en liten skog, kallad »Brückerhoffland». Ryttarna och knektarna anföll omedelbart och dödade många bönder. Dessa nödgades retirera in i skogen som omringades. Knektöverste Heidesdorff manade till anfall. Knektarna gav sig in i skogen med sina korta värjor och ropade »An den, an den». Bönderna skrek »Schla jhen, schlah jhen», och stack och sköt på landsknektarna med fröjd, så att dessa åter måste vika ur skogen. Men till slut fick de danska adelsmännen ingripa. De bad, att bönderna skulle förskonas. Så skedde, bönderna leddes ut ur skogen och måste på nytt hylla kung Fredrik. Otte Stigsen, som övergett bönderna, fördes fången till lägre.⁴¹

De uppgifter om antalet stridande bönder, som förekommer i Fredrik I:s brev och i *Chronica*, kan inte tillmätas något värde. De anger endast, att många bönder varit i rörelse.⁴² I kungens brev heter det, att 3000 bönder stupade; enligt *Skibykrönikan* dödades 2200.⁴³ Vilket värde man än tillerkänner dessa senare siffror, visar de, att striden var en massaker på bönderna.

Långt senare menade Sören Norby, att han förlorade slaget, eftersom bara 100 man krigsfolk kunde stickas in bland allmogen.⁴⁴ Drabbningen vid Bunketofta var böndernas strid, vil-

⁴¹ *Chronica* 4, s. 174 f. – HUITFELDT (II, s. 1279) återger med vissa förändringar *Chronicas* Text. – Om *Chronicas* fakta jämföras med Fredrik I:s brev av den 22/5, får den ovan (not 22) framförda hypotesen, om en utländsk militär som krönikans sagesman, stöd. Enligt båda källorna stod slaget efter en nattmarsch. *Chronica* nämner ingenting om Tyge Krabbes och Knud Pedersens försök att få en fredlig uppgörelse med bönderna. Det följande slaget förbigås i stort sett i kungens brev, medan *Chronica* skildrar de olika momenten i landsknektarnas operationer med åskådliga detaljer.

⁴² Se C. WEIBULL i *Scandia* 1964, s. 12.

⁴³ *Chronicon Skibyense*, s. 105.

⁴⁴ *Christiern II:s arkiv* 1, s. 11. Norby uppgav böndernas antal till 20 000!

ket inte kan sägas om slaget vid Lund. Chronicas skildring förråder respekt för böndernas insats. I skogen var männen från Nordöstkåne mer hemmastadda än på den öppna slätten vid Lund. Deras krigsrop, väl en holsteinsk version av »Slå igen!», ger något av stämningen från deras förtvivlade kamp.⁴⁵

Vid Pukavik förlorade Sören Norby sin flotta, utanför Lund miste han sina yrkessoldater, och vid Bunketofta krossades hans allmogeuppåd. Resningen hade misslyckats, uppgörelsen med segerherrarna stundade.

VI. Landskrona och Gotland

I

Efter striden vid Bunketofta fortsatte Johan Rantzau och de danska riksråden belägringen av Landskrona. En månad förflöt utan några större händelser. Genom propaganda övertalades bönderna att i hundratal fly ur den belägrade staden. Men belägringen forcerades inte, ej heller visade Norby något större intresse för förhandlingar, trots inviter från Tyge Krabbe.¹ Båda parternas passivitet förklaras av att de väntade på förstärkningar. Norby hoppades på skepp från Kristian II, och belägringsstyrkorna räknade med understöd från Danmark, Sverige och Lübeck.

Riksråden i Landskronalägre t fruktade, att Norby skulle förstärkas av Klaus Kniphof och mästern Lambert.² Dessa båda

⁴⁵ En prästrelation år 1667 berättar, att man funnit ett benrangel uppe i en ek i Bunketofta lund. Eken höggs ned 20 år tidigare. Prästrelationerna från Skåne av år 1667 och 1690, utg. av J. TUNELD, s. 23.

¹ Riksråden i Skåne till Fredrik I, 1/6 1525, D.K., B 38 c, DRA; Johan och Melchior Rantzau till Fredrik I, 12/6 1525, T.K.I.A., A 93 a, DRA; Sören Norby till Tyge Krabbe, Landskrona 2/6 1525, Privatark. Tyge Krabbe, A, DRA; Kristian II:s arkiv 3, s. 909 f.

² HR III: 9, s. 77.

hade i början av år 1525 utrustat två fartyg i Nederländerna. Kristian II hade engagerat sig i företaget.³

Avsikten med expeditionen har diskuterats. C. F. Allen menade, att Kristian II redan från början avsett, att skeppen skulle förstärka Norby. R. Håpke betonade, att företaget inte hade sjöstrategisk bakgrund, det avsåg kaperiverksamhet. C. Paludan-Müller påpekade, att det från början var frågan om ett privat kaperiföretag. Först sent, den 9 juli 1525, fick Kniphof befallning av Kristian II att bringa Norby hjälp.⁴

Ingenting tyder på att skeppen utrustades för att förstärka Norby. Våren 1525 kapade och härjade Kniphof och mästern Lambert i Nordsjön och Kattégatt med Skottland som operationsbas. Sista dagarna i maj lade sig skeppen utanför Norges kust och väntade på understöd från Skottland.⁵

Till sin uppsats om Kniphof har J. L. van der Gouw fogat en värdefull dokumentsamling ur arkiven i Nederländerna. Där återfinnes ett brev från en av Kristian II:s sekreterare, skrivet på ett av skeppen utanför Norge den 19 juni 1525. Han skrev bl.a., att order utgått från Kniphof, att »så snart skottarna kommer till oss undsätta herr Severin, som belägras i Landskrona».⁶ Sammanhanget blir nu klart. Kniphofs expedition var från början ett rent kaperiföretag. Men i maj fick Kristian II veta, att Norby infallit i Skåne och låg i Landskrona.⁷ Först nu blev ett samarbete mellan Norby och Kniphof aktuellt. Det är sannolikt, att Kristian II i detta läge gav Kniphof order att samverka med herr Sören, och att en sådan order återspeglas i brevet av den 19/6 1525.

---

³ Allmänt om expeditionen: ALLEN 5, s. 99 ff.; HÅPKE, Die Regierung Karls V. etc., s. 116 ff.; J. L. VAN DER GOUW, Claes Kniphof Kaperkapitein etc., Bijdragen en Mededelingen van het historisch Genootschap 67 (1949), s. 34 ff.

⁴ ALLEN 5, s. 99 ff.; HÅPKE, s. 116 f.; PALUDAN-MÜLLER, s. 501.

⁵ VAN DER GOUW, s. 40 ff.; ALLEN 5, s. 104 ff.

⁶ Hans Beyruth till Thomas Holste, Flekkerö 19/6 1525, VAN DER GOUW, s. 58.

⁷ Christiern II:s arkiv 3, s. 892 ff.

Riksrådens farhågor var delvis berättigade. Men en politisk omsvängning till Kniphofs nackdel inträffade i Skottland. Sedan kunde han inte bistå herr Sören, något som senare föranledde denne till bittra kommentarer.⁸

Belägringstruppernas förhoppningar om hjälp från Gustav Vasa byggde på osäker grund. Konungen hade lovat understöd, men sedan slog han bort sitt löfte med svepskäl.⁹ Hjälpen från Fredrik I lät också vänta på sig. Fredrik I dröjde envist kvar på Gottorp och överlät åt de skånska och själländska riksråden att med Rantzaus hjälp klara upp situationen. Hans överksamhet berodde till en del på Danmarks ansträngda finanser. På ett möte i Kolding i början av maj med de jydiska och fynska riksråden klagade Fredrik över penningbristen och riksrådets försumlighet, när det gällde Danmarks försvar.¹⁰ Därför dröjde förstärkningarna. Först mot mitten av juni anlände en liten fännika knektar till Skåne.¹¹

Medan man i Landskrona väntade på förstärkningar, försköts den politiska tyngdpunkten från Skåne till Gotland. Spelet om Gotland kom att dominera belägringens slutfas och uppgörelsen med Norby.

2

Sedan Lübecks flotta förstört Norbys skepp vid Pukavik, stod det staden fritt att understödja danskarna i Öresund. Så skedde ej. Flottan avseglade till Kalmarsund, där den inväntade förstärkningar. Sedan satte den kurs mot Gotland.¹² Senare ur-

---

⁸ ALLEN 5, s. 108 ff. – För Norbys missnöje med Kniphof och mästare Lambert: Christiern II:s arkiv 1, s. 14; HR III: 9, s. 363.

⁹ GR 1525, s. 119 f.

¹⁰ ALLEN 5, s. 23 ff. – För förhandlingarna i Kolding: Nye Danske Magazin 5, s. 30 ff.

¹¹ Mourids Jepsen (Sparre) till Fredrik I, 16/6 1525, D.K., B 38 c, DRA.

¹² HR III: 9, s. 132.

säktade man sig med att skeppen kom dit »durch vorfoginge des windes».¹³

Rådet i Lübeck, där Thomas von Wickede angav tonen, hade bestämt sig för att erövra Gotland utan att underrätta danskarna.¹⁴ Man satte med denna politik det goda förhållandet till Danmark på spel, men Wickede hänvisade till att rådet måste behålla de meniga borgarnas vänskap. Dessa krävde Gotlands erövring.¹⁵ De sociala omvälvningar, som några år senare skakade staden, kastade sin skugga framför sig.

Den 11 maj landsteg lybska styrkor på Gotland och intog öns landsbygd.¹⁶ Visby vägrade att ge sig och stormades, troligen den 13 maj.¹⁷ Men Visborg, där Norbys fodermarsk Otte Andersen förde befälet, kapitulerade inte. Lybeckarna fick inrätta sig för en belägring.¹⁸ Detta var en oväntad och avgörande motgång för Lübeck, som nu inte kunde ställa danskarna inför fullbordat faktum.

3

Under maj och juni fortsatte belägringen av Landskrona.¹⁹ Belägringstruppernas ledare hade olika åsikter om vad som borde göras. De danska riksråden hade stor respekt för Norby och var mest benägna för att förhandlingsvägen nå fram till en uppgörelse med sin ståndsbroder. Johan Rantzau ville storma staden och kväsa Norby, som för honom bara var en opålitlig bråkmakare. Som holsteinare hade han inte den danska adelns respektfulla inställning till herr Sören. Rantzau anade också Lü-

¹³ HR III: 9, s. 218.

¹⁴ SCHÄFER, s. 68 ff.; jfr KRUSE 2, s. 232 ff.

¹⁵ HR III: 9, s. 134.

¹⁶ HR III: 9, s. 74, 132.

¹⁷ *Scriptores rerum Svecicarum* I: 1, s. 39; HR III: 9, s. 156 f.

¹⁸ HR III: 9, s. 76, 132.

¹⁹ För belägringens yttre förlopp jfr ALLEN 5, s. 55 ff.

beckes avsikter ifråga om Gotland och önskade av den orsaken ett snabbt avgörande.²⁰

Den 9 juni tog belägringen en ny vändning. Tyge Krabbe inledde förhandlingar med Norby. På dennes begäran deltog också den skeptiske Rantzau i sammankomsten. Norby lovade, att framlägga sina villkor för en uppgörelse skriftligen nästa dag. Även på annat sätt var den 9 juni en vändpunkt. På kvällen drog belägringsstyrkorna närmare Landskrona. De lade sig inom bösshåll från staden, som omgavs med skansar. Den danska flottan, som äntligen satts i stånd, spärrade av Landskrona från sjösidan.²¹

Nästa dag framlade Norby sina villkor. Han ville ha Gotland på livstid; Sölvesborg med Blekinge och Landskrona med Göinge och Rönnebergs härad som pantlän; mynträtt; amnesti för sig själv och sitt krigsfolk; amnesti åt borgarna i Landskrona, Visby och Ronneby; hjälp att få fru Kristina Gyllenstierna fri samt amnesti åt de bönder, som ännu var kvar i Landskrona. Uppfylldes villkoren, skulle Norby hjälpa Danmark att behålla Gotland och tjäna kung Fredrik och riksrådet.²²

Dessa krav från en besegrad och belägrad man var förbluffande. De förklaras av inledningsorden i det memorial, där villkoren framlades. De omtalar, att Norby vid förhandlingarna före-

²⁰ Riksråden i Skåne till Fredrik I, Lägre vid Landskrona 1/6 och 9/6 1525, D.K., B 38 c, DRA; Johan och Melchior Rantzau till Fredrik I, Lägre vid Landskrona 12/6 1525, T.K.I.A., A 93 a, DRA. – Jfr Christiern II:s arkiv 3, s. 931 ff. Den där citerade skrivelsen bör dateras till 2/7 1525, ej till 2/6.

²¹ Johan och Melchior Rantzaus brev 12/6, citerat i föregående not; Mourids Jepsen (Sparre) till Fredrik I, Köpenhamn 16/6, D.K., B 38 c, DRA. – Mourids Jepsen omtalade, att de två stora skeppen Peter van Hull och Lyon låg i hamninloppet i Köpenhamn tillsammans med »den sundske bark». En annan sådan bark samt ett »seyden skiib», tre jakter, en äsping och båtar opererade mot Norby.

²² Sören Norbys memorial för en överenskommelse, odat. avskr., D.K., B 46 c, DRA. Referat hos ALLEN (5, s. 59 ff.) med datering till den 10/6 1525, a.a., s. 349 not 39. Denna datering är, av memorialets innehåll att döma, korrekt. – Memorialets inledning i HR III: 9, s. 164 not 1.

gående dag fått veta, att lybeckarna tagit Gotland och belägrade Visborg. Denna nyhet hade 9/6 nått Skåne.²³ Norby förstod att i den uppkomna situationen dra fördel av att Visborg var hans. Såväl riksråden som Johan Rantzau önskade nu ett snabbt slut på belägringen, så att Gotland kunde undsättas innan Visborg hade kapitulerat. Aktiviteten i lägret framför Landskrona den 9/6 framkallades av det nya läget, med Gotland i brännpunkten för intresset.

Fredrik I:s tyske kansler Wolfgang von Utenhof, som avrest till Lübeck för förhandlingar, gjorde en avgörande insats. Han avsände den 4/6 en rapport från staden om Gotlands erövring och betonade, att Visborg troligen snart skulle kapitulera. Han uppmanade Fredrik I att sända krigsfolk till Gotland. Skyndsamma förhandlingar med Norby borde igångsättas, så att herr Sören kunde användas som påtryckningsmedel mot Lübeck vid förhandlingar om ön.²⁴ Fredrik I sände den 7/6 ett sammandrag av Utenhofs synpunkter till riksråden i Skåne.²⁵ Dessa svarade den 23/6, att de med all flit ville föra förhandlingar med Norby. Skrivelsen andades fiendskap mot Lübeck, som, ansåg man, hade svikit sina förpliktelser.²⁶

Den inflytelserike Utenhof hade genom sina uppmaningar gett riksrådets förhandlingspolitik ett kraftigt stöd. Rantzaus planer på en stormning av Landskrona sköts åt sidan.

Efter denna sanktionering från högre ort förde riksråden förhandlingarna med Sören Norby till ett lyckligt slut. En överenskommelse ingicks, och den 27 juni utfärdade 20 representanter för den skånska och själländska högadeln ett amnestibrev för Norby och hans tjänare. Norby och hans folk fick förlåtelse och

²³ Den 12/6 hade nyheten nyligen nått Köpenhamn. Mourids Jepsen (Sparre) till Fredrik I, Köpenhamn 12/6 1525, D.K., B 38 c, DRA.

²⁴ HR III: 9, s. 156 ff.

²⁵ HR III: 9, s. 158.

²⁶ HR III: 9, s. 160 ff.

straffrihet. De lovade i gengäld att i fortsättningen inte skada Danmark. Norby fick moratorium för sina skulder och myntningsrätt.²⁷ Uppgörelsens huvudbrev är inte bevarat. Av ett senare brev från Fredrik I till Norby framgår, att herr Sören i Landskrona förlänades med slotten Sölvesborg och Lyckå med Blekinge och Lister på livstid utan avgift, mot att han överlämnade Visborg.²⁸ Riksråden hade varit frikostiga mot herr Sören. De underrättade Fredrik I om sitt handlings sätt i ett brev fyllt av ursäkter. Johan Rantzau, som hade konungens öra, fick i uppdrag att framföra budet till Gottorp.²⁹

Riksrådens farhågor var ogrundade. Fredrik I önskade mer än någonsin en uppgörelse med Norby. Motsättningarna mellan Lübeck och Danmark ifråga om Gotland hade skärpts. Vid förhandlingar i Lübeck den 4–19 juni hade Utenhof med hot och lämpor försökt få lybeckarna att uppge ön och sända understöd till Skåne. Lübecks råd vägrade kategoriskt och hänvisade till faran för uppror bland borgerskapet, om ön återlämnades.³⁰ Med detta besked hade de danska förhandlarna fått återvända hem. Fredrik I uppmanade då än en gång riksråden i Skåne att sluta avtal med herr Sören och unna honom en adelsmans underhåll. Innan uppmaningen hann fram, var uppgörelsen i Skåne klar.³¹

²⁷ Amnestibrev för Sören Norby, Lägre framför Landskrona 27/6 1525, Christiern II:s arkiv 3, s. 928 ff.; Sören Norbys och hans krigsfolks förpliktelsebrev, 28/6 1525 och Amnestibrev för Sören Norbys ryttare och knektar, 28/6 1525 (på tyska), D.K., avskr., B 46 c, DRA. – Senare, den 29/9 1525, fastställdes att Norby skulle få utmynta 40 000 mark på vissa villkor. FIR, s. 601.

²⁸ Fredrik I till Sören Norby, odat. konc., men från juli eller aug. 1526, D.K., B 33, DRA. – Se ALLEN 5, s. 349 not 43; PALUDAN-MÜLLER, s. 503 not.

²⁹ Riksråden i Skåne till Fredrik I, Lägre vid Landskrona 29/6 1525, D.K., B 38 c, DRA; Fredrik I:s stadfästelsebrev, Gottorp 4/7 1525, avskr., D.K., B 46 c, DRA.

³⁰ HR III: 9, s. 112 ff., särskilt §§ 67, 74, 84, III.

³¹ Fredrik I till riksråden (i Skåne), odat. konc., D.K., B 33, DRA. – Av innehållet framgår, att brevet är samtidigt med ett brev från Fredrik I till Johan Rantzau 23/6 1525, konc., T.K.I.A., A 35, DRA. – ALLEN (5, s. 349 not 40) daterade brevet till mitten av juni. Han ansåg, att brevet nått sina adressater, innan avtalet slöts. A. a., s. 64.

När Rantzau kom till Gottorp bekräftade Fredrik därför de avtalade villkoren och kallade Norby för »vår man, tjänare och ämbetsman på Sölvesborg».³²

Genom uppgörelsen kom den ännu upproriska allmogen i Lister och Blekinge under Norby. Göingarna vägrade så sent som den 29 juni att underkasta sig, och riksråden planerade en straffexpedition mot dem.³³ Uppenbarligen kom man fram till en fredlig lösning; den 27 augusti bekräftade konungen Göinges privilegier.³⁴

VII. Upprorets följder

Omständigheterna blev sådana, att lybeckarna, som genom sina åtgärder tvingat iväg herr Sören från Visborg, nu räddade honom genom sitt anfall mot Gotland. Hellre än att förlora ön gav danskarna Norby en fördelaktig slutuppgörelse, mot att han stödde deras anspråk. Efter uppgörelsen med Norby var Danmark så starkt, att de övriga hansestäderna vid en hansedag i juli 1525 vägrade att hjälpa Lübeck i en konflikt med Danmark. Gotland förblev danskt.¹ Den expansionspolitik, som Lübeck bedrev i Östersjöområdet, hade lidit nederlag. Kampen mot Sören Norby hade tagit resurserna i anspråk, vilket kan förklara den passivitet staden samtidigt visade på andra håll, exempelvis i Ungern.²

Herr Sören gick själv relativt oskadd igenom det vådliga företaget. Sören Norby, Otte Stigsen, Hans Skovgaard och Mogens Falster svor i augusti 1525 Fredrik I tro och lydnad.³ Norby slog

³² Fredrik I:s stadfästelsebrev, Gottorp 4/7 1525, avskr., D.K., B 46 c, DRA.

³³ Riksråden i Skåne till Fredrik I, 29/6 1525, D.K., B 38 c, DRA.

³⁴ FIR, s. 83.

¹ Recessen för hansedagen i Lübeck 7–29 juli 1525, HR III: 9, s. 180 ff., särskilt §§ 128–141; Fördrag mellan Fredrik I och Lübeck, 19/7 1525, HR III: 9, s. 281 ff.

² Jfr G. VON PÖLNITZ, *Fugger und Hanse*, s. 51 f.

³ Christian II:s Arkiv, s. 947 f., 959; FIR, s. 79; *De ældste danske Archivre-*

sig sedan ned på Sölvesborg och förblev ännu ett år en oberäknelig faktor i östersjöpolitiken. I augusti 1526 flydde han till Ryssland.⁴ Niels Brahe flydde till Norby och sedan vidare till Tyskland. I sin frånvaro dömdes han till döden. Hans väldiga egendomar drogs in till kronan och fördelades mellan de segerande adelsmännen. Vid ett besök i Skåne blev Niels Brahe gripen och halshöggs sommaren 1529, sedan han undergått en grym tortyr.⁵ Christiern Pedersen och lågadelsmannen Anders Bing undkom till Tyskland.⁶

De böter, som pålades landskronaborgarna och en del präster, har tidigare omtalats.⁷ Städerna kunde bli stödjepunkter vid nya upprorsrörelser. Riksråden föreslog därför, att man skulle nedriva befästningarna i Ystad, Landskrona och Åhus.⁸

Upprorets ekonomiska och sociala följder för allmogen går inte att fastställa. Ett kvitto, daterat 17/6 1526, visar, att Tyge Krabbe uppburit sakfall av allmogen för det upplopp den gjorde då den skulle betala »kongeskatt». Vidare hade han uppburit böter av allmogen, för att den emot sin ed följde Sören Norby.⁹ Om fördelningen och storleken av dessa böter, som dels gällde upproret 1524 och dels Sören Norbys resning, vet vi ingenting.

Sociala återverkningar skymtar i källorna. Från Härlöv, nära Göinge, skrev Joakim Trolle hösten 1525 till Gustav Vasa: »I detta år har många skalkar uti Skåne gångat ut i skogen . . . nu då skogen inte längre kan skyla dem förmodar jag, att de giver

---

gistraturer 4, utg. av C. PLESNER m.fl., s. 417; Mogens Falsters förpliktelsebrev 22/8 1525, Hyldinger 15 aa, DRA.

⁴ Danmarks Historie 5, s. 473 ff.

⁵ FIR, s. 72 ff.; Christiern II:s arkiv 3, s. 1294 f.; ALLEN 5, s. 69 ff.

⁶ Breve og Aktstykker, s. 499 noten.

⁷ Se ovan s. 246 f.

⁸ Nye Danske Magazin 5, s. 97. S. KRAFT i Ystads historia 1 (1956), s. 87 f., tar åtgärden som ett bevis för Ystads delaktighet i upproret. Det kan gentemot detta påpekas, att även Nakskovs befästningar skulle raseras.

⁹ FIR, s. 99. – Jfr Chronicon Skibyense s. 105.

sig in i Sverige.»¹⁰ Många flydde ut i skogarna undan överheten; snapphanarna hade redan nu föregångare i gränsskogarna.

Den 25 juli 1525, en månad efter upproret, skrev Gustav Vasa till sin egen allmoge om tillståndet i Skåne: »så många tusen bönder äro ihjälslagna, att uti somliga socknar äro ej mer än 2 eller 3 bönder kvar».¹¹ Man har påpekat, att denna beskrivning gjorts i agitatoriskt och avskräckande syfte.¹² Trots detta kan det ligga en kärna av sanning i Gustavs uttalande. Orden »somliga socknar» bör syfta på skogssocknarna i Skånelandskapen. De tusentals bönder, som stupade vid Lund och Bunke-tofta, hörde till stor del hemma där. Förlusterna inom dessa socknar måste ha varit oerhörda.

De skånska bönderna blev genom Sören Norbys aktion brickor i det politiska spelet kring Östersjön. De fick dyrt betala för sin medverkan. Böndernas nederlag under det skånska upproret 1525 hör till de blodigaste uppgörelserna i Nordens historia.

Lars J. Larsson

ZUSAMMENFASSUNG

Die baltische Politik während der zwanziger Jahre des 16. Jahrhunderts erhielt ihren Stempel durch Lübecks Versuch, in Konkurrenz mit den Niederländern die Kontrolle über den Ostseehandel zu gewinnen. Im Frühjahr 1523 wurde Kristian II. aus seinen nordischen Reichen vertrieben, nachdem Lübeck, das seine niederländisch orientierte Handelspolitik fürchtete, den Aufstandsbewegungen in Schweden und Dänemark seine Unterstützung gegeben hatte. In den darauf folgenden Jahren versuchte die Stadt, den Befehlshaber des Königs Kristian, Sören Norby, von Gotland zu vertreiben. Norby störte den Handel durch Kaperkrieg, und sein starkes Schloss Wisborg konnte zum Stützpunkt werden, falls Kristian II. versuchen würde, wieder die Macht zu ergreifen. So arbeitete Lübeck syste-

¹⁰ Joakim Trolle till Gustav Vasa, 24/10 1525, GR 1525, s. 285.

¹¹ GR 1525, s. 182.

¹² JOHANNESSON, s. 371 not 21.

matisch gegen Norby, sodass dieser zu Beginn des Jahres 1525 politisch und ökonomisch isoliert war und grosse Schwierigkeiten hatte, die Versorgung seines Kriegsvolks sicherzustellen.

In den Jahren 1523 und 1524 kam es zu Unruhen unter den Bauern in Blekinge und den Grenzgebieten von Schonen. Diese Unruhen hatten ihre Ursache in den harten Extrasteuern der neuen Adelherrschaft. Norby war beschossen, diese Unzufriedenheit auszunützen. In den ersten Märztagen des Jahres 1525 stieg sein Unterbefehlshaber Otte Stigsen bei Sölvesborg an Land und nahm mit Hilfe von Landsknechten die Stadt und das nahe gelegene Åhus ein.

Die einzige mehr umfassende Schilderung dieses Aufstandes hat C. F. Allen in seiner grossen Arbeit „De tre Nordiske Rigers Historie“ (Die Geschichte der drei nordischen Reiche), Teil 4 und 5, gegeben (1870–1872). Allen war der Ansicht, dass die Bauern ganz Schonens sich gegen den Adel erhoben, plündernd und brennend. Das Quellenmaterial zeigt jedoch, dass die meisten Zerstörungen unmittelbar nach Stigsens Anlandgehen im östlichen Schonen stattfanden, es waren seine Landsknechte und nicht die Bauern, die Verwüstungen anrichteten. Ebenso wenig kann behauptet werden, dass die Bauern Gewalttaten gegen den Adel begangen hätten. Die Bauernaufstände in Schonen hatten keinen Zusammenhang mit den gleichzeitigen gewaltsamen Streitigkeiten in Deutschland für „das göttliche Recht“. In Schonen hatten die Unruhen keinen religiösen Anlass sondern ähnelten eher den früheren deutschen Erhebungen für „das gute alte Recht“.

Etwa am 1. April 1525 kam Sören Norby selbst nach Schonen. Seine Söldner trieben die Truppen des dänischen Adels in die Stadt Malmö hinein. Herr Sören wurde im Namen Kristians II. von den Bauern auf den Landstingen in Blekinge und Schonen gehuldigt. Eine Durchsicht der Urkunden zeigt indessen, dass nur Blekinge, Lister, die Kreise im Nordöstlichen Schonen sowie das Lehen Vram bei Söderåsen, d.h. die Waldgebiete, Norby aktiv unterstützten. Die Kreise des Flachlandes huldigten ihm zwar, liessen aber den Huldigungsworten keine Taten folgen.

Der Aufstand Norbys 1525 kann deshalb, wie auch die Unruhen im vorhergegangenen Jahr, als ein Glied in einer Kette von Bauernaufständen in den Grenzgebieten von Schonen, Blekinge und Småland während der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts betrachtet werden. Ihren Grund haben diese Unruhen in den ökonomischen Problemen der Grenzlandschaften.

Vor dieser Bedrohung durch Sören Norby sammelte Lübeck seine Kräfte. Die Stadt bewog Frederik I. von Dänemark und dessen Reichsräte dazu, Landsknechte und Reiter auszurüsten, während Lübeck selbst acht Schiffe gegen Norby entsandte. Am 15.4. vernichteten diese die Flotte von Norby bei Pukavik in Blekinge. Eine Woche später kam König Frederiks Befehlshaber Johan Rantzau mit seinen Landsknechten nach Schonen. Norby hatte seine Truppen in Lund zurückgelassen, während er selber Landskrona einnahm und Hälsingborg belagerte. Seine Truppen wurden von Rantzau in einem Treffen bei Lund am 28. April besiegt. In der geschichtlichen Literatur wird diese Schlacht ein Streit der Bauern genannt, in Wirklichkeit handelte es sich jedoch um einen Streit zwischen Berufssoldaten nach den Regeln der Kriegskunst.

Norby zog sich eilends nach Landskrona zurück. Um ihn zu ersetzen, sammelte Otte Stigsen ein Aufgebot von Bauern im nordöstlichen Schonen. Die Truppen Frederiks I. vernichteten indessen dieses Bauernheer in einem Blutbad bei Bunketofta am 11. Mai. C. F. Allen und die nachfolgende geschichtliche Literatur schilderte diese Schlacht anhand von Chroniken und Aufzeichnungen, er datierte sie auf den 4.5. Dank einem Brief von Frederik I. an die braunschweigisch-lüneburgischen Herzöge vom 22.5.1525, der im Staatsarchiv zu Hannover gefunden worden ist, kann die Schlacht nunmehr genau datiert und mit grösserer Sicherheit als bisher geschildert werden. Ferner hat Johann Petersen, *Chronica oder Zeitbuch der Lande zu Holsten etc.* (1557) sich als wertvolle Quelle für diese Schlacht und überhaupt für den Aufstand in Schonen erwiesen.

Sören Norby verlor seine Flotte bei Pukavik, seine Söldner bei Lund und sein Bauernheer bei Bunketofta. Er war geschlagen. In der Stunde der Niederlage jedoch wurde er von seinen Feinden, den Lübeckern, gerettet. Die lübeckische Flotte setzte ihren Weg von Pukavik nach Gotland fort, besetzte die Insel und begann am 13.5.1525 die in Wisborg zurückgelassenen Streitkräfte Norbys zu belagern. Die Norby in Landskrona ihrerseits belagernden Dänen begriffen den Ernst der Situation. Lieber als Gotland zu verlieren, bewilligten sie Norby endgültige vorteilhafte Bedingungen. Er übergab zwar am 27.6.1525 Landskrona und Wisborg an Dänemark, erhielt jedoch dafür Blekinge als Lehen.

Lübeck's Expansionspolitik gegen Gotland war missglückt. Nach der Einigung mit Norby war Dänemark nunmehr so stark, dass die übrigen Hansestädte Lübeck jede Unterstützung bei einem Konflikt

mit Dänemark verweigerten. Gotland wurde dänisch. Lübeck hatte grosse Anstrengungen gemacht, um Norby zu besiegen, und die passive Haltung der Hansestadt zu diesem Zeitpunkt – z.B. in der ungarischen Frage – findet hier ihre Erklärung.

Die Waldbauern in Schonen wurden zu Spielfiguren im politischen Spiel um die Ostsee. Sie mussten dies teuer bezahlen, und Sören Norbys Aufstand wurde zu einer der blutigsten Niederlagen der Bauern in der Geschichte des Nordens.